

Simtgade

žurnāls

1/4

Latvija
100

Pasūtītājs
Kultūras ministrijas
Latvijas valsts simtgades birojs

Kultūras ministrija

**Latvijas valsts simtgades
informācijas centrs**

Latvijas Nacionālā bibliotēka,
Mūkusalas iela 3, 1. stāvs, Rīga

67330350, 22013889
lv100@km.gov.lv
www.lv100.lv

Interneta žurnāla “Satori” redakcija
Ilmārs Šlāpins, Elizabete Lukšo-Ražinska,
Anna Andersone

Korektore
Liene Kāposta

Burtveidoli
Freight, Lapture

Papīrs
Materica 180 g/m², Amber graphic 90 g/m²

Dizains
Kārlis Dovnorovičs: SIA “You Made My Day”

Izdevējs
biedrība “Ascendum”,
2018. gada janvāris

UDK 821.174 (082)(051)
Si 650
ISBN 978-9934-8560-7-5

Draugiem.lv
Latvija100

Facebook
Latvija100

Flickr
Latvia100

Instagram
LatvijaiSimts

Twitter
LatvijaiSimts

Youtube
LV100

Ievads

Simtgade kā vesels mūžs

Valsts vēsturi pielīdzinot cilvēka mūža ilgumam, grūti pateikt, kur beidzas bezrūpīgā bērnība, kur sākas briedums, kur valsts sāk novecot vai slimot. Nevienas valsts sākums nav bijis bezrūpīgs, bet pilngadība un spēka gadi var pienākt jebkurā brīdī. Valsts simtgade var būt ilgs mūžs, bet var pienākt nemanot.

Jubileju vērtība drīzāk ir tajā, ka apaļš cipars liek apstāties un padomāt par to, kas īsti ir noticis, ko tu esi sasniegjis, ko vēlies nākotnē. Latvijas simtgade, šķiet, tāda pilngadība vien ir un dod mums iespēju atskatīties uz savu tapšanu, nojaust savu kļūšanu par to, kas mēs esam, apzināties savu spēku un ambīcijas, savu iespēju robežas un noformulēt priekšstatu par sevi.

Gluži kā jauniešs, kas saņem pirmo pasi un satraukti izvēlas glītāku parakstu, atkal un atkal atkārtējot uz papīra lapiņas savu vārdu, tā arī mēs, sagaidot valsts pilngadību, atkal atkārtējam vārdu Latvija – dažādos locījumos un burtu veidolos, skaistās frāzēs un apsveikuma tekstos –, brīžiem mums jau pašiem apnīk un sāk šķist, ka šī vārda ir par daudz. Taču ir svarīgi vēlreiz iemācīties to rakstīt, lai saprastu, kā mēs sevi redzam. Svarīgi, lai iemācītos sevi lasīt un iegaumēt lasītā jēgu. Šajā ziņā valsts gan ir salīdzināma ar cilvēku – mums ir svarīgi zināt, kas esam. Mums jāzina, sevi ne vien aizpildot oficiālas anketas vai saņemot nopelnīto algu, ne vien atbildot uz ceļu policista jautājumu vai pamostoties no rīta pēc vētrainas dzimšanas dienas ballītes. Mums tas ir svarīgi, satiekot otru, runājot ar otru, iemīlot vai ienīstot otru. Mums tas ir svarīgi, lai turpinātu cilvēka cienīgu dzīvi. Vai – daži teiks – lai beidzot uzsāktu cilvēka cienīgu dzīvi.

Un arī tas ir svarīgi – saprast, ka cilvēka cienīgu dzīvi nevar saņemt dāvanā: ne no svešas lielvaras, ne no savas nabaga valdības. Cilvēka cienīgu dzīvi nepieciešams sākt ik dienas. Un uz valsti tas attiecas vēl daudz lielākā mērā. Šis Latvijas valsts simtgades žurnāls ir tikai mazs solis pretī tam, lai mēs padomātu, ko īsti saprotam, kad sakām – Latvija.

Ilmārs Šlāpins

Simtgades notikumi no janvāra līdz aprīlim*

Latvijas valstiskuma veidošanās ceļi Septiņi tūrisma maršruti Latvijas apceļošanai un izzināšanai. Latvija	2018–2021
Latvijas goda aplis Festivāls. Latvija	01.01.–31.12.
Latvijas karoga ceļš Akcija. Tautiešus pasaulē apceļo īpaši austers valsts karogs. Dienvidkoreja, Francija, Krievija, Vācija, ASV, Dienvidamerikas valstis, Latvija	01.01.–31.12.
tuesi.lv Videostāstu sērija par jauniem un iedvesmojošiem cilvēkiem. www.tuesi.lv	01.01.–31.12.
100 nozīmīgas personas Latvijas medicīnas vēsturē Virtuālā enciklopēdija. www.ieverojamiedediki.lv	01.01.–31.12.
100 mirkli medicīnas vēsturē Ceļojošā izstāde. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, kultūras centri, skolas, bibliotēkas un muzeji Latvijā	01.01.–31.12.
Luters. Pagriezieni Izstāde. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga	...–04.02.
Latviskās dvēseles raksti Latviešu tautas lietišķās mākslas un dziesmusvētku tradīcijas izstāde. Kuldīgas Mākslas nams	05.01.–25.02.
Mare Balticum Latvijas Radio bigbenda koncertprogramma. “Dizzy’s Club Coca-Cola”, Linkolna centrs, Ņujorka. “Millenium Stage”, Dž. F. Kenedija Skatuves mākslas centrs, Vašingtona	08.01. un 10.01.
Apsolu Latvijas Nacionālā teātra Simtgades lugu konkursa izrāde. Latvijas Nacionālais teātris, Rīga	12.01.–...

Pārnēsājamās ainavas Starptautisks laikmetīgās mākslas izstāžu cikls. Mākslas centrs “Villa Vassilieff”, Parīze	13.01.–24.03.
Gaismas raksti Latvijas valsts simtgades gada atklāšana – multimedijāls uzvedums. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga	18., 19., 20. un 21.01.
Sniega simfonija Izrāde – Slava Poluņina, Gidons Krēmers un kamerorķestris “Kremerata Baltica”. “Compensa” koncertzāle, Viļņa. “Nordea” koncertzāle, Tallina. Dailes teātris, Rīga	24., 27., 30. un 31.01.
Lakstīgala Latviešu tautasdziesmu dziedāšanas sacensības skolu jaunatnei. Jēkabpils, Cēsis, Kuldīga, Bauska, Ventspils, Rīga	25.01.–09.03.
Austrumu ekspresis Izstāde – performance. “SIC” galerija, Helsinki	02.02.–04.03.
Cilme. Audums kā koncepcija un identitāte Izstāžu zāle, “Rīgas mākslas telpa”, Rīga	02.02.–18.03.
Baltijas Akadēmiju orķestra koncerts Koncertzāle “Estonia”, Tallina. “Vanemuine” teātris, Tartu. Lietuvas Nacionālais drāmas teātris, Viļņa. Kauņas Filharmonija. Gdaņskas Mūzikas akadēmijas koncertzāle. Berlīnes Mākslu universitātes koncertzāle	8., 9., 13., 14., 16. un 18.02.
Baltijas Akadēmiju orķestra koncerts Vidzemes koncertzāle “Cēsis”, Latgales vēstniecība “Gors”, Rēzekne	10. un 11.02.
Latvijas sporta veterānu-senioru 55. sporta spēles Ziemas-pavasara spēles. Priekuļi, Rīga, Valmiera, Jelgava, Cēsis, Jēkabpils	10.02.–12.05.
Māris Briežkalns Quintet Plays Rothko in Jazz Koncertprogramma. Koncertzāle “Bozar”, Brisele	11.02.
Svētki Jāņa Avotiņa personālizstāde. Galerija “Vartai”, Viļņa	13.02.–23.03.

Somu jēgeri Latvijā Dokumentāro liecību izstāde. Koncertzāle “Lielais dzintars”, Liepāja	14.02.–10.04.
LATEST Igauņu laikmetīgā teātra dienas Latvijā. Rīga	15.–18.02.
100 priekšmeti no Somijas Ceļojošā izstāde. Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, Dekoratīvās mākslas un dizaina muzejs, Rīga	16.02–8.04.
100 stīgas Baltijas valstu orķestra festivāls. 35 cilvēku stīgu grupa no Latvijas Nacionālā simfoniskā orķestra koncertē kopā ar Lietuvas Valsts simfonisko orķestri. Viļņas Kongresu nama koncertzāle, Viļņa	17.02.
Lietuva svin 100 Koncerts. VEF Kultūras pils, Rīga	17.02.
Baltijas mūzikas festivāls Baltijas ērģeļmūzikas nakts. Ivetas Apkalnas koncerts. “Konzerthaus Berlin”, Berlīne	17.02.
Baltijas mūzikas festivāls Baiba, Linda un Lauma Skrides, Kristīna Blaumane. “Konzerthaus Berlin”, Berlīne	19.02.
Baltijas mūzikas festivāls Igaunijas Nacionālais simfoniskais orķestris un Valsts akadēmiskais koris “Latvija”. “Konzerthaus Berlin”, Berlīne	20.02.
Baltijas mūzikas festivāls “Pāri robežām” – grupas “Latvian Voices” koncerts. “Konzerthaus Berlin”, Berlīne.	21.02.
Lasām Latvijā Izražu-lasījumu cikla noslēgums. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga	20.02.–25.02.
Paradīze ’89 Spēlfilma. Programma “Latvijas filmas Latvijai simtgadei”. Kinoteātri visā Latvijā	22.02.–...
Nākotnes valsts Laikmetīgās mākslas izstāde. LNMM izstāžu zāle “Arsenāls”, Rīga	23.02.–20.05.

Vidzemnieki Izrāde pēc mazāk zināmu Rūdolfa Blaumaņa stāstu motīviem. Valmieras drāmas teātris	24.02.–...
Maģijas atslēga Izrāde par Mihailu Čehovu, kura vārdā nosaukts Rīgas Krievu teātris. Mihaila Čehova Rīgas Krievu teātris	24.02.–...
“Skaņu meža” jaundarbi Latvijas simtgadei Trīs avangarda mūzikas jaundarbi brīvās improvizācijas, laikmetīgās mūzikas un elektroakustiskās mūzikas žanros. Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs	24.02.
Latvijas Nacionālās operas un baleta viesizrādes Igaunijas Nacionālā opera, Tallina	27.02.–01.03.
Igaunijas Nacionālās operas viesizrādes Latvijas Nacionālā opera, Rīga	27.02.–01.03.
Tiks aizliegts. Baltijas grāmata 1918–1940 / To be banned. Baltic Books 1918–1940 Ceļojošā izstāde. Lietuvas Nacionālā bibliotēka, Viļņa	01.03.–...
100 grāmatzīmes Latvijai Izstāde. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga	02.03–30.04.
Svētdienas rīta muzikālās pasakas Koncerts bērniem. Vidzemes koncertzāle “Cēsis”	04.03.
Čellu svētki Koncerts. Auces novada Kultūras centrs	04.03.
Robežas Artūra Analta darbu izstāde. Eiropas māja “12 Star Gallery”, Londona	07.–16.03.
Lakstīgala Latviešu tautasdziesmu dziedāšanas sacensības skolu jaunatnei. Noslēgums. Latviešu biedrības nams, Rīga	09.03.
Latviskās dvēseles raksti Latviešu tautas lietišķās mākslas un dziesmusvētku tradīcijas izstāde. Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs	9.03–22.04.

Vulkāna simfonija	10.03.
Ē. Ešenvalda multimedīāls un vokālinstrumentāls projekts. Vidzemes koncertzāle "Cēsis"	
Liepāja izAICINA	16.-17.03.
Lielkoncets jauniešiem. Liepājas Olimpiskais centrs	
Latvijas Radio kora koncerts kopā ar Ivetu Apkalnu	19.03.
"Salle della Filarmonica, Trento".	
NeoArctic	21.03.
Kora opera "Chassé Theatre", Nīderlande	
Valsts akadēmiskā kora "Latvija" koncerts	01.-30.03.
Pētera Čaikovska Maskavas Valsts konservatorija	
Turpinājums	22.03.-...
Dokumentālā filma. Programma "Latvijas filmas Latvijas simtgadei". Latvija	
Musiques Americaines	23.03.
Latvijas Radio kora koncerts festivālā "Montekarlo mākslu pavasaris". "Musée océanographique de Monaco", Monako	
Bille	03.04.-...
Spēlfilma. Programma "Latvijas filmas Latvijas simtgadei". Kinoteātri visā Latvijā	
II Latvijas izglītības iestāžu orķestru festivāls	08.04.
Simfonisko orķestru, kamerorķestru un stīgu festivāls. Rīgas 6. vidusskola, Rīga	
Simbolisms Baltijas valstu mākslā	09.04.-15.07.
Izstāde. Orsē muzejs, Parīze	
Londonas grāmatu tirgus	10.-13.04.
Baltijas valstu dalība. "Olympia", Londona	
Antonija #Silmači	13.04.-...
Latviešu oriģinālbalets. Latvijas Nacionālā opera un balets, Rīga	
Austrumu ekspresis	13.04.-27.05.
Izstāde-performance. Laikmetīgās mākslas centrs "kim?", Rīga	

Trauma un atdzimšana.	
Kultūras sakari starp Austrumu un Rietumeiropu	13.04.-27.05.
Laikmetīgās mākslas izstāde. Laikmetīgās mākslas centrs "kim?", Rīga	
NeoArctic	14.04.
Kora opera. "La Place des Arts", Monreāla	
Latvijas gredzens. Vidzemes gredzens.	19., 21., 25. un
Kalns uz augšu ies	26.04.
Koncertcikls un muzikāla izstāde. Vidzemes koncertzāle "Cēsis". Latgales vēstniecība "Gors", Rēzekne. Liepājas koncertzāle "Lielais dzintars". Jelgavas kultūras nams	
Pārnēsājamās ainavas	27.04-17.06.
Starptautisks laikmetīgās mākslas izstāžu cikls. Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, Rīga	
Lielā talka	28.04.
Latvija	
Laika tilti	01.04.-...
Dokumentālā filma. Programma "Latvijas filmas Latvijas simtgadei". Latvija	
Valsts pirms valsts	01.04.-01.09.
Izstāde. Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga	

* Programmā iespējamas izmaiņas. Ar pilnu programmu var iepazīties www.lv100.lv

Latvijas neizbēgamība

TEKSTS **Roberts Rasums**FOTO **frames.syndicate.lv**

Spriest par Latvijas valsts dibināšanas nejaušību vai neizbēgamību nozīmē nodoties intelektuālam treniņam par alternatīvās vēstures scenārijiem, kas varētu būt papildījušies, ja kāds vēstures rata ritenītis būtu pagriezies citādi. Vienīgais, uz ko mūsdienās ir vērts skatīties, analizējot apstākļus Latvijā 1918. gadā, ir pats Latvijas valsts dibināšanas fakts – pieņēmums, ka tā varētu nenotikt, jau ir tik vien kā šī fakta interpretācija. Tiesa, tas neliedz analizēt daudz svarīgāku šī notikuma aspektu: Satversmes preambulā minēto “latviešu nācijas negrozāmo valstsgribu”. Lai gan šī valstsgriba ir pārdzīvojusi asinīm un konfliktiem bagātu gadsimtu, tās rašanās ir daudz nozīmīgāks Latvijas valsts eksistences pamatojums nekā 18. novembrī parakstītais valsts dibināšanas akts. Mūsdienā Latvijas valsts turpina ne tikai pirmskara perioda politiskās organizācijas formas kontinuitāti, bet arī šajā periodā izveidotos valsts eksistences pamatprincipus.

Pirmā pasaules kara beigas iezīmēja jaunu paradigmu Eiropas vēsturē – lielo Eiropas impēriju sabrukums pavēra ceļu mazo valstu nacionālismam pretendēt uz savu valstu pašnoteikšanās tiesībām. Tikai dekonstruējot līdz šim iesīkstējušās impēriskās valsts formas, varēja rasties nepieciešamie apstākļi tagadējās Eiropas politiskās kartes radīšanai, taču tas nebija iespējams bez vienlaicīgas kulturālās un sociālās revolūcijas, ko veidoja gan jauno valstu nacionālie centieni, gan revolūcijas Vācijā un Krievijā. Visi šie aspekti savijās 1918. gada notikumos Latvijā – vienlaikus norisinājās gan nacionālās autonomijas nostiprināšanās, gan cīņa par valdošo sociālpolitisko organizācijas modeli, turklāt jāņem vērā, ka šī cīņa norisinājās gan lokālā (starp prolieliniecisko un nacionālo attīstības modeli), gan reģionālā līmenī (antilielinieciskie spēki pret t.s. pirmo “revolūcijas eksporta” vilni).

1918. gada politiskais haoss, ko principā varētu saukt par Austrumeiropas līmeņa *interregnum* periodu, ļāva attīstīties dažādām vairāk vai mazāk marginālām pašorganizācijas formām, kas pretendēja uz politisko varu. Tāda principā bija arī Latvijas Tautas padome, kas, lai arī ap sevi vienoja vairākus nozīmīgākos Latvijas politiskos un

kultūras darbiniekus, realitātē nespēja ne efektīvi aizstāvēt savas pozīcijas karaspēka trūkuma dēļ, ne nodrošināt civilo pārvaldi nepietiekamu administratīvo un finansiālo līdzekļu dēļ. Rezultātā, lai arī t.s. priekšparlamenti reti kad tiek ievēlēti, jāpiekrīt, ka 1918. gada nogalē Tautas padome baudīja tikai šaura Latvijas sabiedrības loka atbalstu, ko vēl vairāk satricināja tai piedāvātā alternatīva. 1918. gada 4. decembrī dibinātā Latvijas Padomju valdība ar pazīstamo jaunstrāvnieku Pēteri Stučku un slavenajiem latviešu strēlniekiem priekšgalā kreisi un izteikti antivāciski noskaņotajai Latvijas sabiedrībai sākumā piedāvāja daudz tīkamāku alternatīvu par Kārļa Ulmaņa vadīto Pagaidu valdību. Padomju Latvijas valdības rīcībā bija efektīvs administratīvais un militārais aparāts, ar ko veidot Latvijas valstiskumu, turklāt tās pozīcijas stiprināja skaidra nostāja pret vācu jautājumu un solījumi efektīvi risināt tādus desmitgadēm iesīkstējušus jautājumus kā strādnieku un bezzemnieku stāvoklis.

Šādos apstākļos nav jābrīnās, ka, 3. janvārī Kalpaka bataljona rotām pametot Rīgu, tām līdzī skanēja vietējo iedzīvotāju lamas, komentāri par skriešanu līdzī vāciešiem un pat akmeņi. Atkāpšanās ceļš bija garš – līdz pat Ventas upes linijai. Situācijai šķietami kļūstot bezcerīgai, mainījās gan iekšējie, gan ārējie faktori. Pirmkārt, šajā laikā igauņiem izdevās nostabilizēt situāciju savā teritorijā, tā piesaistot sev lielāko daļu Padomju Latvijas armijas, otrkārt, no Vācijas ieradās aizvien lielāks karavīru skaits, kuru mērķis bija pasargāt savu dzimteni no lielinieckuma izplatības. Tomēr pat tas nebūtu glābis vācu un latviešu saujīņu Liepājas rajonā, ja vien pēkšņi neapsīktu Padomju Latvijas uzbrukums; frontes nostabilizēšanās iezīmēja jaunu paradigmu Latvijas valsts attīstībā – Padomju Latvijas valdības īstenotais terors un nespēja nodrošināt iedzīvotāju apgādi ātri vien sagrāva režīma leģitimitāti. Tas viss radīja labvēlīgu augsni pretuzbrukumam 1919. gada martā, kura rezultātā 22. maijā krita Rīga. Drīz pēc tam sekoja Cēsu kaujas, kas, no vienas puses, sagrāva vācu-latviešu ieroču brālību, taču, no otras puses, pilnībā nosvēra Latvijas sabiedrības domu Pagaidu valdības pusē.

Latvijas Republika tika proklamēta 1918. gada 18. novembrī, bet Latvijas nācijas kā vienota spēka nelokāmā valstsgriba nostiprinājās tikai kaut kad 1919. gada jūnijā, vienlaikus ar Cēsu un Valmieras ģimnāziju skolnieku rotām, kas brīvprātīgi pieteicās liet asinis nacionālās valsts vārdā. Šāds viegli romantizēts pieņēmums tomēr sevī slēpj nopietnāku bāzi: ņemot vērā, ka 1919. gada martā Latvijā vienlaikus darbojās trīs valdības – prolielinieciskā Pētera Stučkas, nacionālā Kārļa Ulmaņa un provāciskā Andrieva Niedras –, sabiedrības atbalstam bija izšķirīga nozīme turpmākajā valsts

attīstības modeli, un masveidīga nākamās valsts pilsoņu brīvprātīga iesaistīšanās Latvijas Armijas rindās ielika galveno no trim valsts komponentiem; teritorija bija vēl militāri jāizkaro, atzīšana – diplomātiski politiski jāizcīna, taču, iegūstot iedzīvotāju atbalstu, tālākā notikumu gaita bija tikai laika jautājums.

Protams, Latvijas valsts dzimusi, ne tikai pateicoties tās iedzīvotāju vēlmei, bet arī veiksmīgiem militāri politiskiem apstākļiem. Gluži tāpat kā revolūcijai Krievijā un Vācijas sakāvei Pirmajā pasaules karā bija izšķirīga nozīme nacionālās neatkarības procesu iniciēšanā, tikpat nozīmīga ir turpmākā ideoloģiskā cīņa starp Padomju Krieviju un antilielinieciskajiem spēkiem. Nav iespējams runāt par Latvijas Neatkarības karu, nepieminot t.s. “Baltijas redukti”; pirmo posmu Latvijas Brīvības cīņās izkaroja vācu karavīri, kuriem tas bija ne tik daudz karš par Latvijas neatkarību, cik izmīstīga cīņa atturēt lielinieckumu no Vācijas robežām. Tiesa, vēlāk šīs cīņas rezultātā Latvija tika ierauta konfliktos, kuros tai bija tikai ģeogrāfiskās telpas nozīme, jo vēlākie vācu konflikti ar Latviju ir saistāmi ar vēlēšanos paturēt iniciatīvu un drošu aizmuguri turpmākajā kontrrevolucionārajā cīņā Krievijā. Tiesa, arī šī cīņa bija jāizcīna, jo jebkāds cits Krievijas Pilsoņu kara vai Pirmā pasaules kara iznākums visdrīzāk novestu pie Baltijas inkorporēšanas vai nu Vācijas, vai Krievijas impērijas sastāvā.

Nav jēgas minēt, vai attiecīgajos apstākļos Latvijas valsts varēja arī neizveidoties, taču izprast tās veidošanās procesus ir svarīgi ne tikai simtgades dēļ, bet arī tāpēc, ka šie paši principi ir aktuāli vēl mūsdienās. Nelokāmā valstsgriba nav tikai vēlme pēc politikas neatkarības vai autonomijas, tā ir arī izvēle par labu kādam konkrētam politiski kulturālās organizācijas modelim. Politiskās leģitimitātes nosvēršanās par labu nacionālās valsts modelim nenotika vienā novembra vakarā – tā bija ilgstoša un sarežģīta cīņa par sabiedrības “sirdi un prātu”, kuras nodrošināšanai tika izliets ne mazums asiņu.

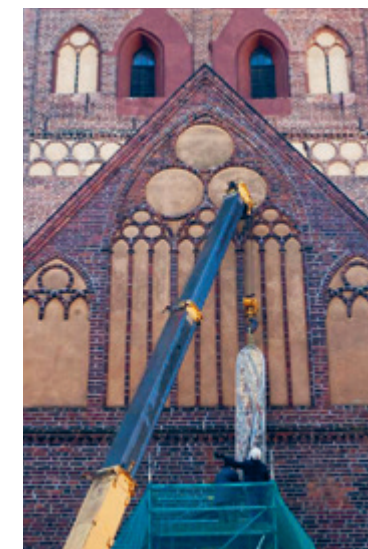
Nedrīkst aizmirst, ka izcīnītā Latvijas valsts nebūt nav latviešu valsts – kā nākamie pilsoņi to izcīnīja arī krievi, vācieši, ebreji un citu tautību pārstāvji. Tomēr, par spīti tam, 1919. gadā Latvijas nācija izvēlējās dibināt uz Rietumu politiskajām vērtībām balstītu republiku, kurā būtisku faktoru veido vienkopienas sabiedrība. Tieši šis aspekts – viena kultūras telpa, kas ir orientēta uz Rietumiem, – ir neatņemama Latvijas valsts īpatnība vēl joprojām, kas spējusi pārdzīvot arī piecas okupācijas desmitgades.

Ar degsmi par brīvu Latviju

*2018. gada janvārī Rīgas Doma Marijas kapelā tika atklāta
1991. gada barikāžu notikumiem veltīta vitrāža – Kriša un
Dzintara Zilgalvju veidotā stikla skulptūra –, kuru, atzīmējot
Latvijas valsts simtgadi, dievnamam dāvina ziedotāji, biedrība
“Ascendum” un “Rīgas Doma pārvalde”.*

1. Kompozīcijas pamatu veido nepārtrauktā kustībā esoša Liesma. Liesmas ģeometrija veidota, katru Latvijas vēsturiskā novada zīmi simboliski savienojot ar Pilnību.
2. Mākslinieks Krišs Zilgalvis gatavo projekta skici.
3. Stikla objekti ir caurspīdīgi, bet to vizuālo efektu veido atstarotā gaisma.
4. Kompozīcijas centrs "Pilnība" sasniedz 0,5 metru biezumu, kura perimetru papildina trīsdesmit divi slīpēti un pulēti stikla dimanti.
5. Gaismas atspulga krāsu refleksija caur vitražas stiklu.

6. Lielākie objekti sasniedz 4,6 metru augstumu un ir izgatavoti no bieza, viengabalaina stikla sakausējuma.
7. Vitražas stikla ievietošana. Kompozīciju veido deviņas loga ailas: katrai no tām piešķirta īpaša simboliska nozīme.
8. Skulptūra "Ar degsmi par brīvu Latviju" ir veltījums Latvijas valsts neatkarībai un simbols mūsu kolektīvajai atmiņai. Tā tika atklāta 2018. gada 13. janvārī.

Intervija

Kļūt par māti

*Noras Ikstenas romāns “Mātes piens” ir iztulkots
angliski un ar nosaukumu “Soviet Milk”
prezentēs Latviju Londonas grāmatu gadatirgū,
kurā Nora Ikstena būs viena no “dienas autoriem”.
Sarunā ar Noru dalījās Ilmārs Šlāpins.*

FOTO Ģirts Raģelis

Vai romāns “Mātes piens” netiktu neuzrakstīts, ja nebūtu vēsturisko romānu sērijas?

Romāns “Mātes piens” noteikti ir likumsakarība, tas bija iecerēts jau sen. Nejausība ir tā, ka tas iznācis sērijā “Mēs. Latvija, XX gadsimts”. Tā ir viena mana tēma. Paraugoties atpakaļ, ir redzams, ka būtībā es uzrakstīju triloģijas trešo daļu. Pirmā daļa ir “Dzīves svinēšana”, otrā daļa “Jaunavas mācība”, un trešā daļa ir “Mātes piens”. Šī ir mana tēma, un es savā rakstniecības pieredzes gaitā cenšos ar to tikt galā. Vienā teikumā tā ir sieviešu dzimtas paaudžu pārmantojamība, attiecības ar māti. Kāpēc šo grāmatu ir izlasījuši un pieņēmuši par savu tik daudzi cilvēki? Jo tas laikmets un tās attiecības, kas toreiz bija starp paaudzēm – vecmāmiņu, māti un meitu –, tā nav tikai mana privātā pieredze, bet gan vispārēja.

Cik daudz romānā ir no tevis pašas?

Tur ir arī autobiogrāfiski motīvi, tas ir, kā teiktu Holivudas filmās, “balstīts patiesos notikumos”, bet, protams, autobiogrāfiskās lietas ir apaugušas ar iztēli un kļuvušas citādākas, nekā tas bija dzīvē. Grāmatā ir arī vēsturiskais redaktors, kas pārbauda visas laikmeta detaļas. Bet kas tad ir vēsture? Mūsu personiskās atmiņas.

Kāpēc tev ir tik svarīga mātes un meitas attiecību tēma?

Mātes un meitas attiecības ir ļoti atšķirīgas un īpašas. Psihologi ir pamanījuši, ka mātes parasti vairāk mīl savu meitu bērnus nekā savu dēlu bērnus. Tā mīlestība jau ir neapzināta, bet tomēr tā ir. Es domāju, tā ir dzīvības mistērijas līnija, kuru šajā pasaulē ienes sievietē. “Mātes pienā” tas viss ir sarežģīti, ne tā kā stāstos ar laimīgām beigām.

Ne tā, kā būtu pareizi?

Jā, tajā grāmatā viss ir ne tā, kā būtu pareizi. To tu ļoti precīzi noformulēji.

Bet kas nosaka to nepareizību un sakropļotību? Laikmets?

Laikmets ar savu padomju būra situāciju tikai paspilgtina mātes problēmu grāmatā, bet būtībā tas ir jautājums par to, kāpēc cilvēkam, kuram ir dota dzīvība, nepieņemt dzīvības alkas? Kāpēc viņš dara visu, lai nevis dzīvotu, bet gan aizietu bojā? Šī romāna galvenā varone ļoti uzskatāmi izvēlas nāves ceļu. Laikmets, kurā tas notiek, varētu būt jebkurš, bet šajā gadījumā tas paspilgtina iekšējo cīņu par brīvību, jo tu atrodi vēl arī varas būri.

Tu teici “galvenā varone”, bet kura tad no viņām ir galvenā?

Jā, tur ir kaut kāda personības dubultošanās. Tas bija ļoti sarežģīti,

sākumā man bija bail no tā, ka abas varones runā pirmajā personā. Dažkārt man lasītāji ir teikuši, ka tas arī apgrūtina lasīšanu, bet principā var teikt, ka viņas abas ir viena galvenā varone.

Mātes un meitas attiecības literatūrā droši vien ir vismazāk aprakstītas. Dažādu dzimuma lomu dēļ tēva un dēla jautājums jau kopš literatūras pirmsākumiem ir aprakstīts daudz biežāk, jo vīrieši jau bija tie, kas rakstīja.

Jā, tā tas ir. Mēs runājam ar Gundaru Āboliņu pēc izrādes “Tēvi”, kas viņam pavēra ceļu uz pasauli, un viņš arī teica – jā, kāpēc tā ir, ka latviešu literatūrā tik maz ir skartas mātes un meitas attiecības? Arī Regīnu Ezeru vairāk interesēja citas tēmas, viņas darbos māte kā tēls vispār neparādās. Nu, tad 1998. gadā parādās tāda rakstniece kā Nora Ikstena ar savu tēmu. Pat skatoties uz savu paaudzi, nu, varbūt Gundagai Repšei tā ieskanas, bet ne Ingai Ābelei, ne Andrai Neiburgai šīs tēmas nav.

Lai arī Latvijā zināms, ka lielākā daļa lasītāju ir sievietes, gribētos zināt, ko par tavu grāmatu saka vīrieši.

Interesanti, ka “Mātes pienu” lasa arī daudzi vīrieši. Man bija tikšanās ar ārstiem, tur bija daudz vīriešu ārstu, ķirurgu: viņi atzinās, ka šis romāns viņiem paver durvis uz kaut ko tādu, ko viņi labprāt uzziņātu, bet gribētu tomēr stāvēt no tā visa malā. Ir vajadzīga drosmē, lai ieietu tajā pasaulē un saprastu to. Grāmatā sievietes pasaule ir aprakstīta ne jau no tās skaistākās un romantiskākās puses. Daudzām padomju laika sievietēm dzemdības bija arī smaga trauma. Kādos apstākļos viņas dzemdēja, kā pret viņām izturējās, kas vispār notika apkārt. Aborti bez anestēzijas. Tādas lietas. Sievietēm bija jāiziet cauri baisai sāpju pieredzei, turpretim vīrietis bija malā stāvētājs. Un vīrieši man tagad saka, ka romānā viņi saskaras ar to pasauli, par kuru varbūt bija zinājuši, bet nekad nav līdz kaulam sapratuši.

Vai kļūt par māti ir katras sievietes pienākums?

Nē, katras sievietes pienākums nav kļūt par māti. Vēlēšanās par katru cenu kļūt par māti ir tāda pati apsēstība kā jebkura cita. Es pilnībā uzskatu, ka tā ir katras sievietes izvēle – kļūt vai nekļūt par māti. Dažreiz tā ir daba, kas kaut ko atņēmusi, kaut ko citu iedevusi vietā. Bet manā apkārtnē ir daudzas sievietes, kas apzināti nav kļuvušas par mātēm. Viņas ir varējušas, bet nav kļuvušas. Es personīgi varēju kļūt par māti, bet manā dzīvē tā vienkārši nesanāca. Taču es uzskatu, ka mātišķos instinktus sievietē var īstenot arī citādā veidā. Tam ir ļoti dažādas formas.

Kāpēc tu kļuvi par rakstnieci?

Sāku rakstīt tāpēc, ka man nepietika ar literatūras vēsturi un zinātnei, bija garlaicīgi. Es studēju filoloģiju, rakstīju literatūrkritiskus un literatūrzinātniskus darbus, strādāju Raiņa Literatūras muzejā, man bija ar roku jāpārraksta Rainim adresētās vēstules, un man šis darbs likās vienmuļš, grūts un garlaicīgs. Es tajā pasaulē jau biju un tad pamēģināju rakstīt stāstus. Vienkārši bija sajūta, ka gribas pamēģināt, uzzināt, vai tas ir iespējams. Un tā tas sākās pats no sevis. Īstenībā jau diezgan pavēlu, pēc universitātes.

Vai tas sagādā baudu? Joprojām?

Jā, tas sagādā baudu, un tieši tagad tas sagādā aizvien lielāku gandarījumu. Tā, kā tagad jūtos valodā, es nekad neesmu jutusies. Jūtu, kā valoda savā ziņā man padodas, un tas sagādā gandarījumu. Līdz kādai ceturtajai, piektajai grāmatai, lai arī ne gluži mocijos, tomēr tā bija pamatīga laušanās ar valodu. Bet tagad es jūtos brīvi. Man patīk rakstīt.

Vai valoda pretojas?

Neteiksim, ka valoda pretojas, drīzāk prozaiķim ir jāiziet cauri tādām kā amatniecības posmam, jāapgūst visi valodas pamati, tā kā tādām zellim jāiemācās darboties, strādāt ar valodu. Brīdī, kad zināms pieredzes apjoms jau ir sasniegts, tu jūties brīvi. Un, ja cilvēks ir pie labas veselības un skaidra saprāta, savus labākos darbus prozaiķis saraksta tieši mūža otrajā pusē.

Un kā ar dzeju? Ir tāds uzskats, ka tikai līdz trīsdesmit gadiem var uzrakstīt dzeju.

Ar dzeju ir citādi, bet, piemēram, Tomasa Transtremera dzeja par to neliecina. Ir dažādi gadījumi, taču es domāju, ka dzeja tomēr ir no “dzīvo ātri, mirsti jauns” arsenāla. Jaunības arsenāla. Iespējams, tieši dzīves intensitāte nosaka arī dzejas intensitāti un kvalitāti. Bet proza... Kā teica Vizma Belševica par sievietēm prozaiķēm, nekā laba tur nav – tikai sabojāti nervi un liels dibens. Viņa to teica ironiski, taču es domāju, ka tur patiešām ir vajadzīga pacietība. Nevar apsēsties un vienā minūtē uzrakstīt stāstu, kur nu vēl romānu vai biogrāfisku grāmatu.

Vai tu varētu pārtraukt rakstīt?

Es lāgiem pārtraucu rakstīt, nav tā, ka es rakstu katru dienu, katrā ziņā tā nav tikai proza. Man nav tādas sajūtas, ka es nevarētu pārtraukt rakstīt, jo mani ļoti interesē arī dzīve apkārt un visādas praktiskas lietas, nav tā, ka es nevarētu dzīvot bez rakstīšanas.

Cik svarīgi ir bērnam mācīties rakstīt? Mācīties rakstīt literāru tekstu. Skolās tas joprojām ir viens no mācību elementiem – rakstīt sacerējumus vai domrakstus, esejas. Kādreiz glītrakstīšana bija obligāts priekšmets, kas nu ir kaut kur pazudis. Vai rakstīšana ir svarīga, un vai tā saglabāsies kā svarīgs mācību elements?

Es domāju, ka rakstīšana, it īpaši mūsu laikmetā, ir vitāli svarīga. Un, ja skolās atgrieztos glītrakstīšana, tas būtu lieliski, jo rokraksti ir pilnīgi sabojāti, gāzelīgi, un var tikai apbrīnot kaligrāfiju, kas kādreiz tika lietota. Es tagad trenēju savu rokrakstu, mācoties gruzīnu valodu, gruzīnu alfabēta zīmes nav iespējams ātri uzvilkt. Rakstīšanas spēja, spēja formulēt, pateikt to, ko tu domā, pateikt to, ko gribi pateikt, tas ir visa pamats un visa sākums. Diemžēl mūsu skolas sistēma jau no agriem gadiem vēlas ielikt skolēnu rāmī, noteikt, kā viņam būs rakstīt sacerējumu – ar ievadu, iztirzājumu un noslēgumu –, un radošais moments paliek otrajā plānā. Un analīzes sistēma – kā analizēt un aprakstīt daiļdarbu – skolēnam ir diezgan nomācoša, iespējams, tāpēc arī rodas pretestība, tāpēc arī skolā ar literatūru iet tik grūti. Nesen mana krustmeita rakstīja darbu par Klāvu Elsbergu, viņa zina, ka viņš bija viens no maniem jaunības elkiem un joprojām ir viens no maniem mīļākajiem dzejniekiem. Mēs stundām runājām skaipā par Klāva dzeju, un vēlāk visi radošie momenti viņas darbā tika nofrizēti nost. Ja skolas vairāk atļautos ļaut pašam bērnam interpretēt un stāstīt to, kā viņš izprot izlasīto dzejoli vai stāstu, tas dotu ļoti daudz.

Vai grāmatu lasīšana var padarīt cilvēku labāku?

Noteikti. Grāmatu lasīšana var padarīt cilvēku labāku un arī laimīgāku. Es mēdzu teikt – kad tu esi izmalies cauri skolu obligātās literatūras programmai un izlasījis tik daudz grāmatu, ka tev no tā kļūst slikta dūša, nav dzīvē lielākas laimes, kā atrast dzīvē savu grāmatu. Lasīšana un dzīvošana kopā ar grāmatu ir neticama laimes sajūta. Nezinu, vai mūsdienās to visi tā izjūt, bet es tiešām to tā izjūtu. Mēs sakām – jā, kur lai mēs liekamies šajā informācijas laikmetā. Pagājušajā gadā es biju Ņujorkā un Bostonā, kas ir lielas pilsētas ar milzīgām tehnoloģiskajām iespējām, bet tik un tā katrā grāmatu veikalā es redzēju cilvēkus, kas lasa, metro es redzēju cilvēkus, kas lasa. Tā ir laba, cerīga sajūta.

Kā var atšķirt labu tekstu no slihta?

Labu tekstu no slihta var atšķirt tieši pēc šī tembra. To ir grūti formulēt, bet mani uzrunā valodas tembrs, kā tas tiek pateikts, kādā veidā tiek pateikts, nevis tas, par ko ir šis teksts, pat ne sižeta līnija, bet autora balss un balss tembrs. Es nedomāju, ka var atšķirt – labs

vai slikts. Var pateikt, vai balss tembrs tev ir tuvs vai tā nav balss, kas tev patīk.

Tad jau objektīvi labas literatūras nav.

Objektīvi laba literatūra rodas ar laika provi. Tas, ka Blaumaņa “Skroderdienas Silmačos” joprojām ir spēlēts gabals, kaut ko nozīmē. Ka “Uliss”, ko Džoiss nesa desmit izdevniecībām un desmit izdevniecības viņam atteica, ir viens no pasaules literatūras stūrakmeņiem. Es domāju, ka objektivitāti dod laika prove.

Kāpēc ir svarīgi lasīt “Ulisu” latviski?

Pirmkārt, es nedomāju, ka ir daudz latviešu lasītāju, kas var tam tikt cauri angļu valodā. Otrkārt, lai mēs ieraudzītu, kādas latviešu valodā ir iespējas un kā ir iespējams autora balsi vai tembru pārceļt. Tā ir laimes sajūta – tu lasi un redzi, kā tulkotājs, Sodums, ar sevi ir mocījies, kā viņš ir strādājis, cik viņš ir bijis oriģināls, cik viņš ir bijis autentisks, cenšoties pārceļt Džoisa tekstu latviešu valodā. Jo, galu galā, kāpēc viņš vispār izdomāja tulkot “Ulisu” latviešu valodā? Viņš divdesmit piecu gadu vecumā aizbrauca uz Zviedriju, būdams pilnīgi trūcīgs trimdinieks, un redzēja, kā zviedri izdevuši “Ulisu” zviedru valodā. Viņam šķita – ja to var izdarīt zviedru valodā, kāpēc to nevar izdarīt latviešu valodā? Viņš uzlika sev augstāko latīņu – pamēģināt, vai tas ir iespējams. Izrādījās – un vēl kā ir iespējams. Izrādījās, ka pati latviešu valoda tur met visādus kūleņus un taisa tādas virāžas, par kādām mēs vispār nenojautām pirms šī tulkojuma.

Vai tu atceries savu pirmo izlasīto grāmatu?

Jā, to es atceros ļoti skaidri. Visu savu bērnību un visu savu skolas laiku es lasīju ļoti daudz pasaku. Mani vecāki domāja, ka ar mani kaut kas nav kārtībā. Es izlasīju visas, visas “Brīnumzemes” sērijas pasakas, sākot ar Bretaņas un beidzot ar Madagaskaras pasakām. Es salīdzinoši ilgi lasīju pasakas un tad vidusskolā uzreiz pārslēdzos uz latviešu literatūru un sekoju līdzī visam, kas tolaik notika ar “Avotu” un dzeju, un “dusmīgajām meitenēm”. Un, kad pastudēju vienu gadu Amerikā, es sāku lasīt angļu valodā, tad jau bija Sodums. Īstenībā viņš arī bija tas, kas man sūtīja grāmatas, kuras vajadzētu izlasīt. Un par to es viņam esmu pateicīga.

Cik gados tu saprati, ka pasakās ne vienmēr raksta patiesību?

Zini, es domāju, ka tur ir ļoti daudz patiesības. Starp citu, ne visu tautu pasakas vienmēr beidzas tik laimīgi kā mūsējās. Bretaņas pasakās vispār notiek briesmu lietas. Tur ir iekodēts ļoti daudz patiesības. Un tā brīnumu lieta? Es domāju, kaut kādā ziņā tā pastāv arī dzīvē. Tikai citā matērijā. Tur ir, kam ticēt.

Ģirts Jakovļevs un Esmeralde Ermala Gunāra Pieša filmā “Pūt, vējiņi!” (1973)

Pūt, vējiņi!

TEKSTS **Agris Redovičs**

Raini interesēja tolaik vēl jaunais medijs – kino. Par to liecina ieraksti dienasgrāmatā, viņš skatījās kino Šveices trimdā, skatījās Latvijā. Pēc atgriešanās pat iesaistījās akciju sabiedrībā “Latvju Filma”, sacerēja divus scenārijus, kas gan netika realizēti. Būdams izglītības ministrs, Rainis panāca, ka Latvijā atļāva izrādīt skandalozo Eizenšteina filmu “Bruņukuģis Potjomkins”.

Taču kino nesaprata Raini. Un nesaprot joprojām. Tā ir kinematogrāfam piemītošā ierobežojošās interpretācijas problēma.

Raiņa tekstiem, īpaši lugām, raksturīgs

jēgpilns, metafizisks kodols. Tas ir karsts un kvēlo. To nevar vienkārši izņemt no lugas teksta un pārlikt citā tekstrades sistēmā – teātrī vai kino. Pieņemts uzskatīt, ka nosacītība teātrī ļauj pietiekami tuvu ties Raiņa domai neapdedzinoties. Kino redz un fiksē plakanisku realitātes attēlu. Ir jāpieliek lielas pūles, lai filmā iedabūtu kvēlojošu ideju. Tā var sadegt kopā ar realitāti un pārvērsties bezsatura pelnos.

Spēles kino vienīgais mēģinājums ieiet Raiņa domu pasaulē paliek Gunāra Pieša 1973. gadā uzņemtā filma “Pūt, vējiņi!”, kuras scenāriju režisors bija rakstījis kopā

ar Imantu Ziedoni. Darbs izraisīja lielu rezonansi. Filma saņēma vairākas godalgas Vissavienības filmu festivālā, tika izrādīta Maskavas Starptautiskajā festivālā, pēc kura režisors kopā ar aktrisi Esmeraldū Ermali tika uzaicināts uz Sansebastiānas kinoforumu. Latvijā filmu noskatījās 650 tūkstoši skatītāju. Skaitlis jo iespējams kļūst, ja salīdzinām to ar mūsdienu rekordistiem – filmu “Vectēvs, kas bīstamāks par datoru” noskatījušies 75 000.

Gunārs Piesis jau kopš studiju gadiem tika uzskatīts par īpaši talantīgu. Taču viņa pirmā filma Rīgas kinostudijā, “Kārkli pelēkie zied”, asa satīra par padomju teātri, saņēma iznīcinošu kritiku, un jaunais režisors tika nosūtīts desmit gadus ilgā “trimdā” uz dokumentālo kino. Tur viņš nepazuda – pēc Vizmas Belševicas scenārija uzņēma filmu “Zemes atmiņa” par Latvijas kapu pieminekļiem, izcilo, tagad nepelnīti aizmirstu lieldarbu “Svjatoslavs Rihters”, sāka uzņemt tolaik populāro un tagad kultūrvēsturiski nozīmīgo kino-žurnālu “Māksla”. Un tad pienāca viņa stunda – Gunārs Piesis varēja atgriezties Kinostudijas otrajā stāvā. 1971. gadā tiek uzņemts viens no izcilākajiem darbiem latviešu kino – “Nāves ēnā”. Dažus gadus vēlāk sekoja vēl viens šedevrs, “Pūt, vējiņi!”, kura tapšana bija sarežģīta un vērtējumi pašmāju kritikā visai pretrunīgi.

Ko Ziedonis? 60. gados, kad Imants Ziedonis sastapās ar kino, mūsu dokumentālisti, tāpat kā dzejnieki, bija īpaši jūtīgi, īpaši redzīgi. Tika meklēta jauna valoda, jauna poētika, kas uzspridzināja veco, normatīvo dokumentālo kino. Ar kuru katru trauksmes pilnais Ziedonis nebūtu sadarbojies. Aivars Freimanis, Ivars Seleckis,

Hercs Franks – tie bija jauni ļaudis, kas mīlēja savu zemi un gribēja būt godīgi savās filmās. No viņu filmu kadriem dvesa Patiesība, un vara pret to bija bezspēcīga. Pēc tam dzejnieks vairākkārt atzīmējis, ka tieši dokumentālisti viņam iemācījuši spēju saskatīt fakta skaistumu un vērtīgumu. Kopā ar dokumentālistiem Ziedoni aizrāva Latvijas laiktelpas vēsturiskais blīvums un daile.

Kopā ar Aivaru Freimani bija uzrakstīts scenārijs Jaunsudrabiņa “Baltajai grāmatai”. Tam gan nācās gaidīt gandrīz desmit gadus, līdz pienāca rakstnieka simtgade 1977. gadā, un jubileju varēja atzīmēt ar izcilo filmu “Puika”.

Gunārs Piesis uzaicināja Imantu Ziedoni kopīgi veidot scenāriju pēc Raiņa lugas “Pūt, vējiņi!”. Scenārija pieteikumā autori rakstīja: “Filmā mēs gribam akcentēt tos morāli ētiskos principus, kuri izteikti Barbas tēlā. Filmas centrālais konflikts – smalkjūtības un nesmarkjūtības konflikts, iekšējās kautrības un bravūras konflikts, cilvēciskā ideāla un mantīgās varas konflikts. [...] Tā kā Rainis lugu žanriski nosaucis par tautas dziesmu, filmu esam iecerējuši veidot kā kinoteiksmu, kurā darbība norisinās vispārinātā, nosacītā etnogrāfiskā vidē.”¹

Diezgan kategoriski abi autori apgalvo, ka viņiem neliekas “ne aktuāla, ne nozīmīga Raiņa paša formulētā Ulda nākotnes nesēja misija”:

“Tas jaunās zemes spēks, kas ceļas augšā
Un visu pasauli iet apkārt gāzt,
Bet līdzī sagāž to, pēc kā tā dzinās,
To smalko skaistumu un savu laimi.”²

¹ Ziedonis, I. Pūt, vējiņi! No: Ziedonis, I. *Garainis, kas veicina vārīšanu*. Rīga: Liesma, 1976, 144.–145. lpp.

² Rainis, J. *Pūt, vējiņi!* Kopoti raksti, 10. sēj. Rīga: Zinātne, 1980, 310. lpp.

Te tiešs konflikts ar Raini, kurš no sava laika domājis uz nākamību. 70. gadu sākumā, kad tika rakstīts filmas scenārijs, domas par “spēku, kas ceļas augšā”, varēja likties tāla abstrakcija. Citādi lugas prologu lasām tagad, Jaunlatvijā, kad “sagāzts” daudz no tā, pēc kā mēs dzināties. Septiņdesmitajos svarīgāk šķita trauslo tautas dvēselīti no rauļuma pasargāt, lai svešas gribas nesalauž.

Tiktāl labi. Raiņa gara dzīļu izpratējs Ziedonis apvārdojis Piesi. Scenārijs pēc ilgākām pārdomām tiek akceptēts Maskavā, un darbs var sākties. Te jāņem vērā, ka Raiņa luga bija labi pazīstama visā Padomju Savienībā, tā tika tulkota un daudzviet iestudēta. Šis apstāklis ievērojami atviegloja filmas scenārija gaitu pa spriedējlmēju kabinetiem.

Tūkstošiem meiteņu traucās uz kinostudiju, lai pieteiktos konkursā uz Baibiņas lomu. Imants Kalniņš uzrakstīja lielisku mūziku vēl pirms filmas uzņemšanas. Filma tika gaidīta ar milzīgu interesi, prese pastiprināja gaidas, regulāri informējot par uzņemšanas laukumā notiekošo. Tika radīts iespaids, ka top kaut kas mums visiem nozīmīgs. Un tolaik tas bija svarīgi nacionālajai pašapziņai.

Bet pār uzņemšanas grupu savelkas negaiss: Ziedoņa un Pieša domstarpības. Rakstnieks Laimonis Purs, filmas redaktors, atceras: “Abu radošo personību konflikts uzgūlās pāri filmēšanai kā melni pērkonas padebeši, no kuriem kuru katru brīdi var nograndēt zibens spērieni. [...] Vienojāmies

ar režisoru – uzņemto materiālu nerādīt, neaicināt dzejnieku...”³

Pēc gadiem Gunārs Piesis atcerējās: “Pūt, vējiņi!” radās ārkārtīgā pretrunā ar to, kas tajā laikā valdīja sabiedrībā. Tā kā es nekad neesmu bijis partijā, man bija zināma brīvība. Un es tajā laikā varēju būt arī nacionālists. Tas ir labi, ja tu noteiktā laikā vari realizēt kaut ko pret šo laiku un tev vēl dod tam naudu.”⁴

Imantam Ziedonim filma šķita neveikmīga, jo pieteikumā iezīmētais mērķis tur netika realizēts. “Nu ir atkal tā reize, kad jāizlemj: vērtēt pēc nopietniem mākslas kritērijiem, kas izstrādājušies visā pasaulē mākslas attīstības gaitā, vai atkal tikai vietējo sasniegumu blāvajā gaismā (latviešu labākā, kinostudijas labākā, režisora zināms sasniegums u.tml.)?”

Filma nav izdevusies. Un tieši tāpēc, ka savā režisūriskajā veidojumā tā izrāda izteiktu dramaturģiskā materiāla neizpratni. [...] Pašlaik filmas pamatā ņemts banālākais un nebūt

ne Raiņa darbos būtiskais sadzīviskais trīsstūris: Zane–Uldis–Baiba. [...] Gatiņa nav. Jo, pirmkārt, nav Gatiņa pasaules. Paviršā steiga, kādā filma rāda dabu, Gatiņa pasaulē iejusties neļauj. (Gatiņš ir potenciāls Uldis, “mazais Uldis”, kurš ar “lielo Uldi” cīnās par Baibiņu. Režisoriski šis “mazais Uldis” ir uzstādīts pat erotiski skaists, īsts Ulda sāncensis. Ja tā traktē Gatiņu, tad sevišķu izbrīnu beigu izkaušanās neizraisa. [...] ... labi iecerētās buršanas ainas filmā pasniegtas tik parādiskas, tik ekstraversālas, ka liekas, it kā visas izdarības tiktu veiktas

To, ko scenārijā bija iezīmējis un filmā vēlējās redzēt Imants Ziedonis, mūsu kino nemaz nevarēja realizēt. Tik smalku mākslinieku mūsu kino nebija.

³ Purs, L. Kā tapa “Pūt, vējiņi!”. No: Sondore, Dz. *Talantīgs. Interesants. Kašķīgs*. Rīga: Antēra, 2003, 82.–83. lpp.

⁴ Rietuma, D. Vējš pūš. *Diena*, 04.11.1994.

skatītāju priekšā un tikai dēļ skatītājiem. [...] Kā filmas nepilnība jāatzīmē latviskas ainavas un vērienīgu tālumu trūkums. Baibiņa nav ne klinšu, ne čukslāju bērns, un uz mistiskiem govju galvaskausiem Gatiņa etoss nedibinās.”⁵

Populārā dzejnieka raksts saviļņoja sabiedrību, jo daudziem filma patika. Ziedoņa autoritāte tomēr lielu daļu noskaņoja negatīvi. Gunāram Piesim rūgtums sirdī palika līdz mūža galam. Intervijā Dītai Rietumai režisors saka: “Ziedonim kā izcilam dzejniekam toreiz bija tiesība “griezt” Raini. Ziedonim, ne man. Tā bija diezgan vardarbīga kopā strādāšana.” Citā intervijā: “Neizsakāmi smagi bija pārdzīvot Imanta Ziedoņa un intelīģences vienas daļas attieksmi pret “Pūt, vējiņi!”. Pēc visa tā es vairs nespēju ķerties pie Raiņa, lai gan gribējās kādreiz ekranizēt gan “Induli un Āriju”, gan “Uguni un nakti”.”

Krāšņajā filmā tomēr ir ieprogrammēta kāda vizuāla maģija, kas sākumā atgrūž ar savu dekoratīvo etnogrāfismu, bet pēc kāda laika uzrāda līdz tam nepamanītas vērtības. Sliecos pat domāt, ka to, ko scenārijā bija

iezīmējis un filmā vēlējās redzēt Imants Ziedonis, mūsu kino nemaz nevarēja realizēt. Tik smalku mākslinieku mūsu kino nebija. Nebija tik smalkas domāšanas, baidos, ka arī skatītāju vidū tāda bija tikai dažiem. Gunāra Pieša saturiskais vienkāršojums bija neizbēgams kompromiss. Viņš darba gaitā saprata, ka to, kas uz papīra uzrakstīts, uz ekrāna materializēt viņš nespēj, jo scenārijā iestatītās ētiskās programmas balstījās jēdzieniskos pieņēmumos, kuru kinematogrāfiskai realizācijai uzņemšanas grupas rīcībā nebija pietiekams intelektuālais potenciāls – trūka pieredzes. Rakstnieka spriedumos par filmu jaušams arī personiskais aizvainojums, kas acīmredzot radies pēc domstarpībām ar režisoru, kurš, kā atceros, dažkārt vārdus īpaši neizvēlējās.

Lai kā ir bijis, filma joprojām dzīvo. Skaista un nepārejoša kā tautasdziesma, tā pieder mūsu kultūras zelta fondam. Varbūt arī Rainis to labprāt noskatītos.

Ticu, ka režisori, kas spēs kinovalodā izteikt dzejnieka filozofisko kvēli, izaugs mūsu Nacionālajā filmu skolā. Saprātēji, jaunā laika izteicēji.

Aktrise Tija Banga Spidolas lomā izrādē “Uguns un nakts”

Teātra dzīve Valkā 1918. gada janvārī

⁵ Ziedonis, I. Pūt, vējiņi! No: Ziedonis, I. *Garainis, kas veicina vārīšanos*. Rīga: Liesma, 1976, 146.–151. lpp.

Laikrakstā “Brīvais Strēlnieks”, kurš iznāk Valkā, 1918. gada 13. janvārī publicēta informācija: “Valkas Strādnieku teātris “Liesma” sestdien, 1918. gada 13. janvārī, plkst. 8 vakarā pirmo reizi izrādīs E. Rozenova drāmu “Ogļraktuvēs”. Rozenova drāmā spēcīgi uztverta un attēlota Vācijas ogļraču dzīve. Skaidriem, noteiktiem vilcieniem viņā zīmēti tādi tēli kā vecā Zikel māte, Šnirmaņa tēvs, Zikel mātes bērni.. un šīs dzimtas lielās likstas un mazie strādnieku prieki. Drāma ir atzīmējama kā nopietns darbs negarajā sociālo drāmu virknē, jo viņā .. caur atsevišķu personu tēliem parādīta visa plašā darba dzīve. Svētdien, 14. janvārī, plkst. 7 vakarā izrādīs otro reizi Linduļa lugu “Darbs un Maize”, kuras pirmizrāde bij galīgi izpārdota. “Vispirms daži vēstures fakti, lai labāk izprastu situāciju Valkā 1918. gada pirmajos mēnešos, kad tur nedaudz ilgāk par mēnesi darbojas teātris “Liesma”. Kā informē novadpētnieki, tad 1915. gada rudenī Valka uzņēma Kurzemes bēgļus, tādējādi iedzīvotāju skaitam mazajā pilsētiņā divkārsējoties un sasniedzot 35000 cilvēkus. Tas liek secināt, ka potenciālais skatītāju skaits bija visai solīds. 1917. gada novembrī Valku ieņēma lieliniecišķiski noskaņotais 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulks. Tātad teātra repertuāra politiku, kā arī izrāžu organizācijas taktiku, tās bieži apvienojot ar

referātiem par mākslas uzdevumiem jaunajā laikā un aktuāliem politiskiem procesiem, nosaka kreisi noskaņoti politiķi un kultūras dzīves organizatori. Bet “jaunais laiks” traktēts ne tikai kā kara, bet arī (un galvenokārt) kā Krievijas 1917. gada pēcrevolūcijas laiks, kad jātop jaunai sabiedrībai, jauniem tukumiem un jaunam cilvēkam. Tiešā saskaņā ar boļševiku lozungiem par hegemonu, kas šo procesu veiks, tiek izvirzīts proletariāts, citiem vārdiem, strādniecība. Tāpēc arī “Liesmu” nodēvē par strādnieku teātri, tam piešķirot vēstures arēnā uznākušās jaunās varas šķiras vārdu. Strādnieku teātris netiek izprasts kā teātris, kurā spēlē strādnieki vai kurš rāda tikai strādniekiem, bet kā teātris, kura darbu nosaka proletariāta ideoloģija, izpratne par sabiedrības attīstību un kultūras, tostarp teātra, lomu tajā. Pirmā pasaules kara gados latviešu aktieri un režisori darbojas ne tikai Valkas, bet arī vairākos citos strādnieku teātros Krievijas teritorijā, piemēram, Maskavas Latviešu strādnieku teātrī, Pēterpils Latviešu strādnieku teātrī, Harkovas Latviešu strādnieku teātrī. Bet 1919. gada 23. februārī Rīgā Pētera Stučkas valdības laikā ar Andreja Upīša teorētisko un organizatorisko atbalstu (viņš ir Izglītības komisariāta Mākslas nodaļas vadītājs) tiek proklamēts Padomju Latvijas Strādnieku

Laikraksts “Brīvais Strēlnieks”, 1918. gada 13. janvārī

teātris, kurš pastāv trīsarpus mēnešus. Atklāšana notiek Operas namā ar Leona Paegles lugu “Augšamcelšanās”, bet turpmāk izrādes tiek sniegtas Pilsētas 2. teātrī–tagadējā Nacionālajā teātrī. Kad padomju valdība Rīgā krīt, 1919. gada 30. novembrī tiek nodibināts Nacionālais teātris, kura ideologs ir Jānis Akuraters. Padomju laikā Drāmas (tagadējā Nacionālā) teātra dzimšanas diena tika atzīmēta 23. februārī, 30. novembrī ignorējot un/vai apsaucājot par reakcionāri nacionālistiskas iestādes atvēršanas datumu, kaut arī abos dažādi nosauktajos teātros strādāja vieni un tie paši mākslinieki.

1918. gada 9. janvārī “Brīvais Strēlnieks” informē par teātra “Liesma” atklāšanu:” 8. janvāra vakarā Valkas strādniecība svinēja sava teātra atklāšanu. Vienkāršā izrīkojumā zālīte pārpildīta līdz pēdējai vietai. Pārļaid skatu pār lielo ļaužu pūli un reti vairs vari pamanīt nopūderēto pilsoņu dāmiņas seju, mirdzošo zeltu un zīdu – to vietā stingris un nopietns raugās strādnieka vai pelēkā kareivja vaigs. Vispirms žurnālists Teodors Draudiņš referē par Strādnieku teātra nozīmi. Tagadējo karsto cīņu laikā nevar pārāk daudz ziedot mākslai. Nevar jūsmīnāties tikai par krāsu līnijām vai mūzikas skaņām. Lielais darbs pulcē visus ap sevi; visi spēki ir jāziedo šim darbam. Tomēr šinī lielā darba, karsto cīņu brīžos ir jāmeklē pēc vietas, kur atpūšamies no darītā darba, nākamām cīņām varam smelties jaunus spēkus, lai darītu sevi stiprāku. Šādām vietām jābūt. Mākslas tempļiem un to starpā arī – Strādnieku Teātra. Strādniecībai nav vēl savas mākslas, nav arī dramatiskās skatuves, tā radīsies līdz ar jaunās dzīves nostiprināšanos. Līdz šīs jaunās mākslas radīšanai mums jāizlobo no vecās mākslas sev derīgais. Dramatiski darbi mums ir. Daudz skaistas sajūsmas un jauna spēka dod Raiņa “Uguns un nakts”, “Induls un Ārija”, Verharna “Ausma” u.c. Tie var uz strādnieku teātra skatuves parādīties.” Šī

informācija uzmanību piesaista divu galveno cēloņu dēļ. Pirmkārt, iespējams izlabot kļūdu, kas ieviesusies Kārļa Kundziņa “Latviešu teātra vēstures” 2. sējumā, kurā rakstīts, ka “Liesma” tika atklāta 6. (19.) janvārī. Otrkārt, atzīmējama Teodora Draudiņa iecietīgā attieksme pret kultūras mantojumu, jaunajā laikmetā pieļaujot izmantot arī iepriekšējo paaudžu sarakstītās lugas, kamēr vēl nav strādniecības lugu. Tas ir nesalīdzināmi kultūralāks viedoklis nekā tai pašā laikā Krievijā valdošais, kur, piemēram, ne tikai Vladimirs Majakovskis aicināja no laikmetīgās mākslas kuģa bez žēlastības nomēzt Aleksandru Puškinu un citus “tam līdzīgos”, it kā tādi (Puškinam līdzīgie) būtu atrodami. Iecietība “Brīvajā Strēlniekā” pausta arī pret Henrika Ibsena dramaturģiju, rakstot par tā lugu “Spoki”, kuru iestudēja “Liesma”: “Visur .. viņš [Ibsens–S. R.] krasos pretstātos nostāda sen izkurtušo cilvēka dzīvi, sen sūrstošās rētas, kuras slēptas tiek zem smalki apslēptiem smīniem, zem mierīgām sarunām. Tikpat pilgti Ibsena darbos izpaužas arī cilvēka gara ideālisms un viņa ciešanas, sniedzoties pēc garīgi vērtīgā un cēlā. “ Taču avīzē pausti arī kritiski uzskati par pirmsrevolūcijas laika literatūras nozīmi un vērtību “jaunajā laikā”. Tā, piemēram, apskatā par Latviešu strēlnieku izpildkomitejas Valkā 13. janvārī sarīkoto koncertu teikts: “Koncertu papildināja artists Alfrēds Austrīņš, nodeklamēdams Bārdas, Aspazijas, A. Puškina, Poruka u.c. dzejoļus. Deklamāciju izvēle bij nepiemērota pašreizējam laikam. Ar Bārdu un Poruku tagadējā lielajā laikā, kad drūp, šķīst un mainās dzīvē viss – nevar apmierināties lielā laika ļaudis.”

Valkas publika ar referātu pirms izrādes tiek emocionāli uzkurināta sajūst naidu pret veco laiku un sajūsmīnāties par jauno arī 13. janvārī, kad “bij nolikta lugas “Ogļraktuvēs” izrāde. Pirms izrādes sākšanās tiek godināti 13. janvārī 1905. gadā kritušie biedri – pirmie

brīvības cīnītāji Latvijā. Apklusušajā zālē sēri noskan bērnu marša skaņas... “Cīņas” red. b. Bauze īsus, bet izjustus vārdus veltī šiem kritušajiem biedriem. Kas 9. janvāris priekš visas Krievijas proletariāta, tas 13. janvāris priekš Latvijas strādniecības. Šinī dienā Latvijas strādnieki, kuri bija sākuši cīņu pret nežēlīgo patvaldību, pret apspiedēju šķiru, dabūja pirmās asins kristības. Labākie biedri un cīnītāji krita. Tomēr strādniecība daudz nežēloja un negaudās, jo viņa ir tā šķira, kas savu skatu met nākotnē vistālāku. No šīm asinīm viņas spēki divkārt pieauga, roku rokā viņa sadēvēs ar visas Krievijas strādniekiem, jo tikai ciešā brālībā lielā cīņā bij veicama... Pagājuši 13 gari cīņu gadi, un šodien savu kritušo biedru piemiņu mēs svinam kā uzvarētāji. “Cīņa tomēr vēl nav galā. Internacionālā brālība vēl ir jāsavienojas visu zemju apspiestām šķirām, tikai tad sagrūs apspiedēju varu” “beidz runātājs, un zālē atskan straujas “Internacionāles” skaņas. Nodziedot “Ar kaujas saucieniem uz lūpām”, beidzās piemiņas svētku akts.” Referātā uzmanību piesaista kreiso spēku to dienu aktuālais nākotnes redzējums par gaidāmo vispasaulē sociālistisko revolūciju un proletariāta internacionālās brālības nozīmi šī mērķa sasniegšanā.

Repertuāram tiek izraudzīti darbi ar izteiktu sociālkritisku ievirzi, kas atmasko bagātnieku – dažāda ranga ekspluatatoru – morālo degradāciju, tiem izmantojot, pazemojot un laupot cilvēka cieņu sirdsšķīstajiem zemāko slāņu, tostarp strādniecības, pārstāvjiem. Tādā kārtā tiek kurināts naidis pret tikko revolūcijā gāztajām šķirām un rosināta līdzcietība pret uzvarētājiem – strādniekiem, zemniekiem, bāreņiem –, netieši un tieši atzīstot to nesaudzīgo attieksmi pret vakardienas apspiedējiem par likumīgu, taisnīgu un cilvēciski attaisnojamu. Tādā kārtā ar sociālkritiski ievirzītu repertuāru un adekvātu nostāju dzīves izpratnē

Valkas Strādnieku teātris “Liesma” aizsāk, lai arī, iespējams, pieticīgā estētiskā kvalitātē, kreiso ideju pārstāvniecību latviešu mākslā, ko vēlāk turpina tikai Rīgas Strādnieku teātris, jo pārējie Latvijas teātri ir vai nu t.s. pilsoniskās pozīcijas paudēji (Nacionālais teātris, Krievu drāmas teātris), vai arī estētisku eksperimentu attīstītāji (Dailes teātris). Tā sauktās kreisuma idejas visspilgtāk pārceļo uz latviešu 20. gadu jauno autoru dzeju; jaunie dzejnieki cita starpā pulcējas ap Rīgas Strādnieku teātri – Aleksandrs Čaks, Arvīds Grigulis, Jūlijs Vanags, Fricis Rokpelnis, Jānis Grots un citi raksta lugas, recenzē izrādes, regulāri apmeklē uzvedumus.

Cik jaušams no sižetu atstāstiem “Brīvajā Strēlniekā” – jo teksti Latvijā nav pieejami –, eksistences drūmās puses atklāšanai lugu autori izmanto naturālisma un agrīnā ekspresionisma elementus. Izņemot Ibsena “Spokus”, pārējās Valkā 1918. gada janvārī iestudētās lugas pieder pie otrās šķiras dramaturģijas, kas Latvijas profesionālajos teātros nav iestudētas, lai arī dažas no tām izretis bijušas sastopamas uz pusprofesionālu teātru skatuvēm, piemēram, vācu dramaturga Emīla Rozenova “Oglraktuvēs”.

Nekur vairs nav izlasāma Linduļa luga “Darbs un maize”, ar kuras iestudējumu atklāj “Liesmu”. Izņemot divus Kārļa Kundziņa pētījumus, vairākos 21. gadsimta izdevumos maldīgi apgalvots, ka minētā luga Latvijā vispār nekad nav iestudēta. Tādēļ zudušā dramatiskā darba kontekstā zināmu interesi var raisīt “Brīvā Strēlnieka” sniegtais “Darba un maizes” sižeta atstāsts, kaut arī tas ieturēts stingri šķiriskās pozīcijās: “Šī Linduļa drāma carisma laikā nebij izrādēm atļauta un tagad parādījās uz skatuves pirmo reizi. Drāmas saturs ņemts no lielpilsētas strādnieku dzīves. Laukskolotājs Atis Bērziņš līdz ar savu ģimeni ierona pilsētā “brīvi un neatkaramību” meklēt. Šī Bērziņa lolotā brīve un neatkaramība ir – sava

veikaliņa nodibināšana – pēc tam – bankas, nami utt. Bet neatkaramības meklētājam pirmais aizņēmums “bankrotē”, visi zelta māņi izirst – un priekšā nostājas galīgs bezdarbs ar visām sekām – postu un badu –, jo “kundziņam ar baltām rokām un brillēm uz acīm” neviens darba nedod. Bērziņus no posta izglābj sievas radnieks un bijušais mīļākais fabrikants Vanags, kurš sāk atjaunot sākurus ar savu bijušo “mīļo Aņutu” un uz viņas lūgumu pieņem viņas vīru fabrikas kantorī... Bērziņš pats ar visu sirdi nododas savam “glābējam” Vanagam un paliek pat par pēdējo “slepenpolicistu” fabrikā. Uz viņa norādījumu tiek izsviests no fabrikas kā kūdītājs apzinīgais strādnieks Ozols, kurš ne reizi vien bij palīdzējis Bērziņam. Bērziņa sieva Anna pa šo laiku pārdzīvo traģēdiju. Lai izrautu sevi no izvirtušā neģēļa Vanaga nagiem un atgrieztu vīru no viņa negodīgā ceļa, viņa atklāj tam visu noslēpumu. Fināls ir ļoti neskaidrs un aprauts – Bērziņš, kurš dusmās un uztraukumā dodas uz Vanaga dzīvokli, lai to nonāvētu, pārronās mājās no Vanaga apmierināts, ka nekas neesot noticis.

Drāmas sižets labs, tomēr drusku novecojies. Vietām liekas, ka drāmas darbība norisinātos labi ja pirms 1905. gada, kad strādniecības kustības vilnis tik tikko bij sācis augt un fabrikanti bij vergu kungji, sevišķi to mēs attiecinām uz fabrikanta Vanaga izturēšanos pret strādniecēm. [...] Nepārprotami luga reāli rāda darba ļaužu dzīves un darba traģēdiju. Labu iespaidu atstāj blakus personu Ozola un Paulas veikli zīmētie tipi, kuri nevar saderēt kopā.. Tikai Ozolā ir domāts apzinīgums, ar kuru viņš atstumj no sevis sievieti, kuru kādreiz bij mīlējis un pat pavedis, tikai tamdēļ, ka nav vairs līdzīga tam pašam, nav vairs fabrikas strādniece.”

No visām 1918. gadā Valkā iestudētajām lugām tikai divas sarakstījuši latviešu autori – otra ir Jūlija Pētersona 20. janvārī

Aktieris Kristaps Koškins

izrādītā satīriskā komēdija “Cēlie mērķi”, kurā “graižīti un apgaismoti latvju birģeļu “cēlie mērķi”, viņu garīgā nabadzība”. Citas repertuāra vienības veido mūsdienās aizmirstu, kā šķiet, krievu autoru darinājumi, par kuru jaunradi atrast ziņas Latvijā pieejamos drukātos un elektroniskos avotos nebija iespējams. Tā 12. janvārī Otrais Rīgas Latviešu strēlnieku pulka pašizglītības pulciņš sarīko dramatiski muzikālu vakaru. Teatrālo daļu pārstāv V. Čerešņeva 4 cēlienu drāma “Privāts uzņēmums”: “Gaišās ainās te tēlots tiek mūsu jaunās paaudzes līdzšinējās dresētavas un tikumības audzinātavas – privātās skolas. Garā virknē norit gar acīm visi šo audzinātavu tikumības sargi un morāles sludinātāji, kuri visi ir paši izvirtuši un morāliki zemu krituši cilvēki. Nosūbējušo pedagogu bars, kuriem audzināšanas paņēmieni – spiegošanas un skolnieku ķeršanas pa restorāniem un uz ceļiem, skolnieku izslēgšana no skolas bez kādiem dibinātiem

iemesliem personīgu intrigu dēļ; saimniecības pārziņi, kuri skolniekus mērdē badā un paši iedzīvojas, direktors, kuram “privāts uzņēmums” patiešām ir uzņēmums; beidzot guvernante, kura paved nepiedzīvojošo direktora dēlu. Pateicoties visiem šiem egoistiskajiem un pagrimušajiem “morālistiem”, jaunā pasaule aug garīgā tumsā. Viņai pašai ir jāron atbilde uz tūkstošiem un atkal tūkstošiem jautājumiem, kurus tai diktē dzīve un bieži vien ceļš aizved sāņus... Tad atosties ir par vēlu, mācības par vēlu.” 31. janvārī “Liesma” izrāda Jēkaba Gordina lugu “Bārenīte Hasja”:

“Lugā notēlota nabadzīgās ebreju meitenes dzīves un darba gaita, kura norit “bagāto radu”, ebreju naudas varoņu aizbildniecībā un viņu mūžīgās pārestībā.” “Bārenīte Hasja spiesta dzīvot pie bagātiem radiem par kalponi, kur viņai, zināms, labi neklājas. Tur viņa samīlas ar bagātā saimnieka dēlu un aiziet ar to projām no apriebušās mājas. Bet glēvajam, izlutinātajam ebrejam-džentelmenim drīz apņik nabadzīgā dzīve un viņš raisās no Hasjas vaļā. Hasja to nepārcieš un noģiftējas.”

No “Brīvajā Strēlniekā” publicētajiem izrāžu apskatiem gūt priekšstatu par režijas vai aktierdarbu kvalitāti pat ar pieredzi veco tekstu “tulkošanā” nav iespējams. Nojaušams, ka apskatniekam vislabāk patiecis Ibsena “Spoku” uzvedums, taču var vien minēt, vai atzinību nopelna lugas kvalitāte vai režisora un aktieru veikums: ““Spokos” nešaubīgi tiek atsegtas rētas, domas par trūdošiem pamatiem graužas kā smiltis. Pasaule, kurā vientulības, varizējības, netikumības, barbarisku dogmu ēnas atainojas kā spoguļi. Mums jāiet prom no tās, pāri par to! “Spoku” izrāde “Liesmas” teātrī bij sagatavota visai rūpīgi. Jāņa Simsona režija viscauri bij atzīstama. [...] Ar labpatiku nākas atzīmēt, ka teātra rīcībā ir gandrīz īsts ansamblis priekš “Spokiem”. Vismaz atsevišķie defekti nebija tik stipri pie kāda no tēlotājiem, ka tas neturētos kopējos rāmjos. Tija Banga (Alving kundze) gan

nevarēja viscauri sniegt vienas vērtības tēlojumu, jo dažās vietās viņas spēlei trūka tās pārliecinošās pašvērtības, pašizveidošanas, kas vienīgi piešķir ik balsi tonim lielāku vai mazāku mākslas patiesības mēru. [...] Citādi tomēr viņas tēlojums pilnīgi iekļāvās izrādē, un atsevišķos momentos (dramatiskos) bij pietiekoši spēcīgs. Jānis Simsons iepriecināja ar negaidītu sava talanta pusi, kuru pēc viņa līdzšinējiem tēlojumiem bij grūti vai pareģot. Osvaldu mēs varētu iedomāties arī citādu, toņi varēja varbūt arī būt ne jau tik rezignēti viscauri, bet pamatlīnijas uztvertas laimīgi, un tēlojums, pateicoties tam, iznācis vesels. Voldemārs Ābrams (mācītājs Manderss) bij līdz pirmā cēliena pusei gandrīz vai ne mazāks pārsteigums, bet tālāk atslāba. Tomēr Mandersā mākslinieks bij dabīgā, klusi skanošā plūdumā, kas to nesa brīvi un reizē mierīgi. [...] Spēli pašu par sevi gribētos nosaukt par visai laimīgu; laimīga tāpat bij āriene. Kristaps Koškins (Engstrands) sniedza noapaļotu tēlojumu. Ludmila Špilberga (Regīna) savu ne visai pateicīgo uzdevumu veica ar atzīstamām sekmēm.”

Ar laiku atskan balsis, kas pauž neapmierinātību ar muzicēšanu un mūziķu uzvedību dramatisko izrāžu starpbrīžos un pēc tām: “Starpbrīžos vēl arvien Valkas Strādnieku teātrī spēlē ragu orķestris. [...] Šī orķestra būšana ir viens bēdīgs pārpratums. [...] Visas šīs uvertīras un valši, kas domāti “revolucionārās” (nepacietības ziņā) pēdējo solu publikas apmierināšanai, kā strīpot nostrīpo ik kura noskatīta cēliena māksliniecisko iespaidu. [...] Orķestris paliek sēdot savās vietās arī pa izrādes laiku un pat atspiežas ar elkoņiem uz skatuves.”

1918. gada februāra vidū, kad vācu karaspēks ieņēma Valku, Valkas Strādnieku teātris “Liesma” pārtrauca savu darbību. Nerealizēti paliek nopietni nākotnes plāni, kuros bija paredzēts iestudēt pat Raiņa lugu “Pūt, vējiņi!”.

10 spilgti notikumi

1

Apsolu

Izrāde Latvijas Nacionālajā teātrī

KAD	KUR
No 12. janvāra	Latvijas Nacionālā teātra Aktieru zālē

2015. gadā Latvijas Nacionālais teātris izsludināja “Simtgades lugu konkursu”, aicinot dramaturgus iesniegt tādus darbus, kas liecinātu par šodienas procesiem, notikumiem un personībām vai piedāvātu no jauna skatpunkta palūkoties uz 20. gadsimta notikumiem Latvijā.

1. vietu konkursā ieguva Artūrs Dīcis ar lugu “Lidojošais Travolta”, 2. vietu – Anna Rancāne ar lugu “Bišumāte un vilkacis”, kas pirmizrādi piedzīvoja Valda Lūriņa režijā, savukārt labāko trijnieku noslēdza Andris Ūdris ar lugu “Apsolu”, kura pirmizrādi Nacionālā teātra Aktieru zālē piedzīvos 12. janvārī un kuru iestudē aktrise un režisore Daiga Kažociņa.

Izrāde, kurā varēs redzēt aktierus Līgu Zelģi, Ilvu Centeri, Mārtiņu Brūveri, Raimonda Celmu un Kristapu Ņeseli, sākas kādā naktī, kad trīs rīdzinieki satiekas pilsetas nomalē. Šī tikšanās pilnībā izmaina viņu dzīvi – atklājas notikumi, kuri apglābāti viņu sirdsapziņā.

“Kad rakstīju šo lugu, man pašam tikko bija palikuši 30 gadi, tādēļ arī lugas darbība risinās trīsdesmitgadnieku vidē. Lugas pamattēma ir vārdi, kurus ļoti bieži ikdienā lietojam bez satura vai domas. Mēs izsakām solījumus vai lūdzam piedošanu, bet neizdomājami, ka solījumi būtu jāpilda un ka šie izteiktie vārdi mūs padara atbildīgus citu priekšā. Otra – bet ne mazāk svarīga – tēma ir sev tuvo cilvēku iepazīšana. Lai arī kā mēs cenšos, mēs nekad nespējam tā īsti iepazīt cits citu. Tā vienmēr ir nebeidzama izzināšana un jaunatklāsmē,” par savu darbu stāsta dramaturgs Andris Ūdris.

2

Turpinājums

Ivara Selecka dokumentālā filma

KAD	KUR
No 22. marta	Latvijas kinoteātros

Leģendārais režisors Ivars Seleckis (1934) kino darbojas kopš 1963. gada un ir uzņēmis dokumentālo filmu “Šķērsiela”, kas ne tikai iekļauta Latvijas Kultūras kanonā, bet ir arī vienīgā ar Eiropas Kinoakadēmijas balvu godalgotā latviešu filma. Tās galvenie varoņi ir 800 metru garas Pārdaugavas ieliņas

3

Baltijas Akadēmiju orķestris

KAD	KUR
10. februārī	Vidzemes koncertzālē “Cēsis”

KAD	KUR
11. februārī	Latgales vēstniecībā “Gors”

2018. gadā kopā ar Latviju simtgadi svin arī Lietuva un Igaunija. Viens no vērienīgākajiem muzikālajiem svētku projektiem ir Baltijas Akadēmiju orķestris, ko, apvienojot spēkus, organizē visu trīs Baltijas valstu mūzikas akadēmijas – Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija, Igaunijas Mūzikas un teātra akadēmija, kā arī Lietuvas Mūzikas un teātra akadēmija.

Orķestris ar īpaši Baltijas valstu simtgadei izveidotu simfoniskās mūzikas programmu koncertēs visās trīs Baltijas valstīs, kā arī ārpus to robežām, demonstrējot Baltijas valstu mūzikas unikalitāti, krāsainību, daudzšķautņainību un jauno mūziķu izcilību. Par to, lai šo mērķi sasniegtu, rūpējas orķestra mākslinieciskais vadītājs – pasaulē atzītais un jauno mūziķu vidū populārais igauņu diriģents Kristians Jervi (*Kristian Jervi*) – sadarbībā ar Latvijas diriģentu Gunti Kuzmu un lietuvieti Modestu Barkauski (*Modestas Barkauskas*).

iedzīvotāji 80. gadu beigās, un filmā iezīmēti gan viņu dzīvesstāsti, gan kontrastu pilnā Padomju Savienības pēdējo gadu ikdienu.

2013. gadā filma piedzīvoja turpinājumu “Kapitālisms Šķērsielā”, kurā režisors atgriezās Šķērsielā, lai paraudzītos uz tās iemītnieku dzīvi nu jau 21. gadsimta realitātē. Arī savā jaunākajā dokumentālajā projektā “Turpinājums” Ivars Seleckis ieceļojis laikmetu maiņas un situāciju valstī fiksēt tās iedzīvotāju acīm.

Filmas galvenie varoņi ir septiņi bērni, kas uzņemšanas laikā sāk iet pirmajā klasē dažādās Latvijas vietās, – Kārlis, kurš mācās lauku darbus Kusā, Anastasija, kura ar ģimeni no daudzdzīvokļu nama pārcēlusies uz māju Stoļerovas mežā, Alberts, kurš turpina ģimenes zvejas tradīcijas Kaltenē, liezērietis Adrians, kurš dzīvo jau pie trešās mammas, Rodrigo, kurš atgriezies no Īrijas, lai mācītos Rojā, Anete, ko ome Vecpiebalgā apsolijsi nelaist dzīvot pie mammas uz Angliju, kā arī rīdzinieki Gļebs, kurš sapņo par savu biznesu un pārdzīvo, cik skolā ir garlaicīgi, un Anete, kas nākotnē vēlas būt dziedātāja.

Iecerēts, ka filma turpināsies ik pēc septiņiem gadiem, katrreiz jaunam režisoram fiksējot šo septiņu bērnu dzīves pavērsienus. Kā uzsver filmas veidotāji, tās mērķis ir ne tikai tvert valsts likteni caur bērnu acīm, bet arī novērot to, kā situācija valstī veido bērnu likteni.

Pirmo filmu, kas veidota divus gadus un uz lielajiem ekrāniem nonāks jau martā, sadarbībā ar Ivaru Selecki veidojuši scenārija autore Dace Dzenovska, operators Valdis Celmiņš, komponists Kārlis Auzāns, montāžas režisore Andra Drošs un producete Antra Gaile. Studija – “Mistrus Media”.

Pēc sagatavošanās un mēģinājumu posma kopā ar profesionāliem mūziķiem no Baltijas, Norvēģijas, Dānijas un Zviedrijas pagājušā gada aprīlī Baltijas Akadēmiju orķestris uzsāka simtgades koncertu ciklu, kurā trīs gadus plānots apmeklēt 7 valstis un 12 pilsētas – ar Igaunijas, Latvijas un Lietuvas mūziku orķestris iepazīstinās arī Gdaņskā, Berlīnē, Helsinkos un Sanktpēterburgā.

Latvijā Baltijas Akadēmiju orķestri varēs dzirdēt 10. februārī Vidzemes koncertzālē “Cēsis” un 11. februārī Latgales vēstniecībā “Gors”. Programmā skanēs gan Baltijas valstu komponistu darbi – Arvo Perta 1. simfonija, Pētera Vaska skaņdarbs “Lauda” un Mīkolaja Konstantīna Čurļoņa kompozīcija “Meža” –, gan pasaules mūzikas klasikas darbi: Pētera Čaikovska uvertūra fantāzijā “Romeo un Džuljeta”, Edvarda Elgara “Variācijas par paša tēmu” (“Enigma”) un Modesta Musorgska simfoniskā glezna “Nakts kailajā kalnā”.

4

Latest

Igauņu laikmetīgā teātra dienas Latvijā

KAD KUR
15.–18. februāris Rīgā

“Latest” ir Latvijas Jaunā teātra institūta un igauņu skatuves mākslas centra “Kanuti Gildi Saal” iniciatīva abu valstu simtgadē – teātra programma Rīgā un Tallinā, kas iepazīstinās ar procesiem kaimiņvalsts laikmetīgajā teātrī. Projekts turpina pirms vairākiem gadiem aizsāktā igauņu teātra festivāla Rīgā “Igauņu balzams” un latviešu teātra festivāla Tallinā “Lāti kama” tradīciju, kuras centrā bija jaunie teātra mākslinieki un svaigākie iestudējumi.

Igauņu laikmetīgā teātra dienas Rīgā notiks Igaunijas neatkarības mēnesī februārī un daudzveidīgā programmā atklās, kāda ir jauno igauņu pasaules izjūta un redzējums valsts simtās dzimšanas dienas priekšvakarā.

“Mēs ar igauņiem atrodamies blakus, un mums ir daudz kā kopīga, taču brīnumainā kārtā tas neattiecas uz laikmetīgo teātri un deju, tādēļ šāda izrāžu apmaiņa un mākslinieku sadarbība ir ļoti interesanta un noderīga. Visiem zināms, ka igauņi ir klusi un noslēgti, tomēr jaunā teātra mākslinieki Igaunijā ir trakākie, atklātākie un drosmīgākie reģionā, turklāt viņiem piemīt neizskaidrojami tumša un spēcīga enerģija. Līdzības runājot – īsts igauņu melnais balzams,” stāsta Latvijas Jaunā teātra institūta vadītāja Gundega Laiviņa.

Programmas centrā būs astoņu latviešu un igauņu mākslinieku jaundarbs, kura iedvesmas avots un vienojošā tēma ir lībiešu vēsture. Abu valstu neatkarības kontekstā mākslinieki pētīs šīs tautas un valodas likteni, meklējot līdzības un likumsakarības igauņu un latviešu vēsturē. Radošajā grupā strādā režisors Valters Silis, videomāksliniece Kristīne Normana (*Kristina Norman*), horeogrāfes Karolīna Poska (*Karolina Poska*) un Joanna Kalma (*Joanna Kalm*), scenogrāfes Austra Hauks un Epa Kubu (*Epp Kub*), dramaturgs Kārlis Krūmiņš, komponists Toms Auniņš.

Līdzās jaundarbam skatītājiem tiks piedāvāta Igaunijas laikmetīgā teātra

programma – teātra “No99” izrāde “Sapņotāji”, apvienības “Iggy Lond Malmborg” izrāde “Fizika un Fantoms” un režisora Juhana Ulfsaka (*Juhan Ulfsak*), horeogrāfa Marta Kangro (*Mart Kangro*) un dramaturga Ero Epnera (*Eero Epner*) jauniestudējuma “Seminārs” pasaules pirmizrāde, kas reflektēs par mācīšanu un mācīšanos.

5

Nākotnes valsts

Laikmetīgās mākslas izstāde

KAD KUR
23.02.–20.05. Izstāžu zāle “Arsenāls”

Kāda varētu izskatīties nākotnes Latvija? Atbildes uz šo jautājumu laikmetīgās mākslas izstādē “Nākotnes valsts” izstāžu zālē “Arsenāls” meklēs 19 mākslinieki, piedāvājot gan nereālas un pārgalvīgas, gan reālas un iztēlojamas idejas par to, kāda varētu izskatīties valsts nākamajā simtgadē vai tālu nākotnē.

“Prognozes sola, ka tuvākajos 20 gados cilvēce izmainīšoties daudz vairāk, nekā tas noticis visā tās pastāvēšanas vēsturē. Par šodienas diskusiju objektiem – klimata izmaiņām, mazākumtiesībām un visādām citādām

tiesībām – uzzināt varēs vien enciklopēdijās. Mēs būsim kļuvuši tik vareni, ka vadīsim cunami. Pārtiku mums piegādās lidojoši droni, un arī mēs paši pārvietosimies lidojošās mašīnās. Bet varbūt mēs jau ēdīsim virtuālu ēdienu. Izglītības biznesu pārņems interneta kompānijas. Klonēšanas rezultātā parādīsies “cilvēki bez dvēselēm”. Līdzīnējās darba formas izzudīs. Parādīsies cita veida industrija. Pilna darba laiks izzudīs. Valstu robežas mainīsies kā allažiņ. Klasiskā medicīna un tablešu vietā būs izgudrots kaut kas cits. Bet varbūt būs pavisam citādi?” izstādē aplūkoto nākotnes tēmu loku iezīmē tās rīkotāji.

Izstādē vairākus pareģojumus par nākotni piedāvās mākslinieki Artūrs Arnis, Aigars Bikše, Izolde Cēsniņa, Ivars Drulle, Andris Eglītis, Miķelis Fišers, Atis Jākobsons, Ernests Kļaviņš, Liene Mackus, Katrīna Neiburga, Leonards Laganovskis, Kirils Panteļejevs, Anta Pence, Krišs Salmanis, Māris Subačs, Artūrs Virtmanis, Andris Vītolis, Rihards Vītols un Aija Zariņa. Lielāko daļu izstādes veido jauni darbi.

Gatavojoties izstādei, mākslinieks Kirils Panteļejevs stāsta: “Vientulība ir tēma, kas bieži nāk prātā, domājot par nākotnes cilvēku. Virtuālās komunikācijas tehnoloģiju turpmākā attīstība padarīs fiziskus kontaktus vēl mazsvarīgākus. Efektīva sociālās aizsardzības sistēma aizvietos ģimenes atbalstu, bet augstās tehnoloģijas un globālā loģistika – “drauga plecu”. Attīstītā sabiedrībā cilvēks jūtas droši arī viens, nemanāmi attālinoties no apkārtejiem. Kas mūs spēs vienot nākotnē? Vai tiešām atkal tikai cīņa par izdzīvošanu? Gribu vēltīt savu darbu vienkāršām cilvēciskām attiecībām.”

6

Paradīze '89

Madaras Dišleres spēlfilma

KAD

KUR

No 22. februāra Latvijas kinoteātros

Otra Latvijas simtgades filma, kas pirmizrādi piedzīvos gada sākumā, ir režisores Madaras Dišleres spēlfilma “Paradīze '89” – uz patiesiem notikumiem balstīts stāsts par deviņgadīgās Paulas ienākšanu pieaugušo pasaulē laikā, kad Latvija ir ceļā uz neatkarības atgūšanu.

Ir 1989. gada augusts. Māsas Paula (9) un Laura, saukta Laurēns (7), vasaras brīvlaikā ierodas mazpilsētā ciemos pie māsiņām. Māsiņu mātes Ievas nav mājās, un meitenes izbauda “brīvību”, iztēlojoties, kā ir būt pieaugušām. Vienpadsmitgadīgā Maija uzņemas meiteņu sadzīves vadīšanu. Paulai pēc telefona sarunas ar māti rodas sajūta, ka viņas vecāki šķiras. Paula ir apjukusi, spriedzi kāpina televīzijas ziņas par asinainiem notikumiem. Mijoties bailēm par gaidāmo karu un nespējai emocionāli tikt galā ar pieaugušo dzīvi, meiteņu attiecības kļūst saspīlētas. Domājot, ka situācija izvērtīsies par labu visiem, ja Latvija atgūs brīvību, Paula nolemj rīkoties un dodas uz

Baltijas ceļu. Viņa cer, ka māsiņu māte Ieva atgriezīsies pie savām meitām un vairs dienām un naktīm nerausies Tautas frontes darbos; nejausam paziņam, lietuvietim Jonasam, nebūs jāslēpjas no iesaukuma padomju armijā, bet viņa ar Laurēnu tiks mājās un saglābs brūkošo ģimeni. Kad televīzija izsludina ārkārtas stāvokli valstī, likteņa varā atstātās meitenes gatavojas karam.

“Filmas pamattēma ir ticība ideāliem, kas vijas cauri meiteņu attiecībām, viņu uztverei par lietu kārtību, dzīves vērtībām un autoritātēm. Bet ideāli izrādās ilūzijas un piedzīvo sakāvi, taču meitenes līdz ar to pieaug un rod individuālu apjausmu par savu tālāko ceļu. Paula, savā prātā izejot cauri vairākiem šaubu un maldu posmiem, kā arī atsakoties no kārdinājuma, ko piedāvā pārtikusī dzīve un iluzora brīvība, izšķiras par labu ģimenei kā mūžīgai vērtībai, lai arī kas turpmāk sagaida,” stāsta filmas režisore Madara Dišlere.

Filmas radošā komanda ir režisore un scenāriste Madara Dišlere, operators Gints Bērziņš, mākslinieks Aivars Žukovskis, kostīmu māksliniece Līga Krāsone, filmas producentes – Aija Bērziņa un Alise Ģelze, studija – “Tasse Film”.

7

“Skaņu meža” jaundarbi
Latvijas simtgadei

Nepieradinātās mūzikas festivāls

KAD

KUR

24. februārī

Ģederta Eliasa Jelgavas
Vēstures un mākslas
muzejā

Nepieradinātās mūzikas festivāls “Skaņu mežs” valsts simtgadē rīko koncertsēriju ““Skaņu meža” jaundarbi Latvijas valsts simtgadei”, ko 24. februārī ievadis trompetes novatora Pītera Evansa (*Peter Evans*, ASV) un eksperimentālās vokālistes Sofijas Jernbergas (*Sofia Jernberg*, Norvēģija) uzstāšanās Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā.

Koncertsērija ““Skaņu meža” jaundarbi Latvijas valsts simtgadei” paredz trīs koncertus ar pirmatskaņojumiem – pasaules līmeņa jaundarbus trijos avangarda mūzikas žanros: brīvā improvizācija, laikmetīgā mūzika un elektroakustiskā mūzika. Kā stāsta koncertsērijas rīkotāji, par iedvesmu šādi atzīmēt Latvijas valsts simtgades tuvošanos kalpojusi Janna Ksenaka (*Iannis Xenakis*) elektroniskās mūzikas kompozīcija “Persepolis”, kas tika radīta 1971. gadā

Širāzas Mākslas festivālam Irānā par godu persiešu impērijas dibināšanas 2500. gadadienai un kas ar savu novatorismu joprojām atgādina par šo notikumu un zemi. Tā kā, atšķirībā no elektroniskās mūzikas un laikmetīgās kompozīcijas, brīvā improvizācija paredz skanisku jaunradi bez iepriekš sagatavota muzikālā materiāla, pirmais no šiem koncertiem piedāvās nevis fiksētu jaundarbu, bet gan jaunu sadarbību starp diviem mūziķiem, kuri nekad iepriekš nav improvizējuši kopā.

Ņujorkas trompetistu Pīteru Evansu žurnāls “Rolling Stone” nodēvējis par “vienu no retajiem virtuozajiem spēlētājiem, kas patiešām gatavi uzņemties radošus riskus”. Līdzās tādiem mūziķiem kā Gregs Kellijs (*Greg Kelley*) un Neits Vūlijs (*Nate Wooley*), Evanss ir viens no vadošajiem vārdiem amerikāņu mūzikas kustībā, kas tiecas paplašināt trompetes iespējas un lauzt priekšstatus par to, kā šis instruments tiek uztverts kultūras vēstures kontekstā.

Savukārt dziedātāja un komponiste Sofija Jernberga ir dzimusi Etiopijā, bet šobrīd dzīvo un strādā divās pilsētās – Oslos un Stokholmā. Viņa ir viena no modernā džeza okteta “Paavo” un laikmetīgās mūzikas kvarteta “The New Songs” vadītājām un komponistēm. Jernberga guvusi kritiķu atzinību ar savu eksperimentālo dziedāšanu un spēju izdziedāt sarežģītas kompozīcijas. 2017. gada oktobrī Jernberga sniedza solopriekšnesumu festivāla “Skaņu mežs” atklāšanas koncertā.

8

Vulkānu simfonija

Ērika Ešenvalda koncertuzveduma pasaules pirmatskaņojums

K A D	K U R
10. martā	Vidzemes koncertzālē “Cēsis”
10. maijā	Ventspils teātra namā “Jūras vārti”

Pēc lielajiem panākumiem ar uzvedumu “Ziemeļu gaismā”, kurā tika pētīts ziemeļblāzmas fenomens un kurš ieguva “Lielo mūzikas balvu 2015”, komponists Ēriks Ešenvalds turpinājis dabas izpēti un pievēršies vulkāniem.

“Kūpošie ezeri, karstie avoti, dubļu upes, pelnu mākoņi, geizeri un lavas šņācošā saskare ar okeāna ūdeni ir vien dažas no daudzveidīgajām vulkāniskajām aktivitātēm. Ar režisoru Renāru Vimbu un operatoru Daini Juragu devāmies ekspedīcijā apkārt pasaulei – ieraudzīt un pieskarties vulkāniem, iegulties termālajos strautos, izstaigāt lavas iztekas un ietekas, tās alas un krāterus, sajūst sērveidīgo smaržu, kā arī uzmeklēt vietējos stāstniekus, kas zināja leģendas un tautasdziesmas par pašu vulkāniem,” stāsta Ēriks Ešenvalds.

Rezultātā tapusi “Vulkānu simfonija” – multimedīāls flautas koncerts, kas pasaules pirmatskaņojumu piedzīvos 10. martā Vidzemes koncertzālē “Cēsis”.

Jaunajā koncertuzvedumā visupirms skatnēs Ešenvalda kordziesmas un komentāri par ekspedīcijām, kurās viņš devies, pētot vulkānu mitoloģiju un intervējot 25 stāstniekus, kas dzīvo tiešā saskarē ar vulkāniem. Pēc tam – pats jaundarbs, kura soliste būs flautiste Dita Krenberga un kuru papildinās krāšņs videomākslinieka Roberta Rubīna darbs.

Līdzās Ditai Krenbergai koncertuzvedumā piedalīsies Valsts akadēmiskais koris “Latvija”, Latvijas Nacionālais simfoniskais orķestris, diriģents Māris Sirmais, režisors un videomākslinieks Roberts Rubīns.

Starptautiski pazīstamais latviešu komponists Ēriks Ešenvalds trīs reizes saņēmis Lielo mūzikas balvu: par spilgtu jaunradi kora mūzikas jomā (2005), operu “Augļu koks ir Jāzeps” Latvijas Nacionālajā operā (2007) un multimedīālo simfoniju “Ziemeļu gaismā” (2015). Plašu popularitāti Ešenvalds iemantojis kā kormūzikas komponists, viņš sadarbojies ar korjiem visā pasaulē – no Lielbritānijas līdz Japānai, no Dienvidāfrikas līdz ASV, Austrālijai un Kanādai.

9

Bille

Spēlfilma

K A D	K U R
No 3. aprīļa	Latvijas kinoteātros

Režisores Ināras Kolmanes pilnmetrāžas spēlfilma “Bille”, kas pirmizrādi piedzīvos 3. aprīlī, veidota pēc Vizmas Belševicas darba “Bille” motīviem. Daļēji autobiogrāfiskais romāns par bērnību 30. gadu pirmskara Latvijā iekļauts Latvijas Kultūras kanonā, savukārt Vizmas Belševicas radošais darbs novērtēts ar daudziem apbalvojumiem, tostarp Trīsvaigžņu ordeni un nomināciju Nobela prēmijai literatūrā.

Septiņgadīgā Bille dzīvo pasaulē, kurā bagātājiem ir savas ielas un nabagiem – savas. Ar nabadzību Bille ir iemācījusies sadzīvot, taču mātes mīlestība meitenei liegta; tuvinieki par Billi rūpējas, bet nepārstāj atgādināt, ka Bille ir neaptēsts bērns un nekas prātīgs no viņas neizaugs. Billei tas sāp, un meitenei ir sapnis – pierādīt sevi, izlauzties no mazvērtības sajūtas žņaugiem. Billes personības ceļš pretī izaugsmei vijas cauri sarežģītam Latvijas vēstures posmam.

Kā uzsver filmas veidotāji, tas ir smeldzīgs, vienlaikus dzīvi apliecinošs, asprātīgs un cerību pilns stāsts par kāda cilvēkberna

pieaugšanu un attiecībām ar pasauli, kā arī atgādinājums par iecietības, uzpurēšanās un pašaplicināšanās nozīmi.

Veidojot mazās Billes bērnības pasauli, filma pēc iespējas pietuvināta 30. gadu Rīgas un Latvijas noskaņam un filmēšanai pārsvarā izmantotas reālās, romānā aprakstītās vietas Rīgas Grīziņkalnā un Latvijas laukos. Īpaša veiksmē bijusi iespēja filmēt oriģinālajā Belševicas bērnības pagalmā un mājā Vārnu ielā.

Pilnmetrāžas spēlfilmas “Bille” radošās grupas pamatsastāvu veido filmas scenārija autori Evita Sniedze un Arvis Kolmanis, režisore Ināra Kolmane, operators Jurģis Kmins, māksliniece Ieva Romanova, kostīmu māksliniece Ieva Veita, producenti Jānis Juhņēvičs un Marta Romanova-Jēkabsons. Mazās Billes lomu atveido Rūta Kronberga, Billes mātes lomā iejūtas Elīna Vāne, tēva – Artūrs Skrastiņš. Pārējās otrā plāna un epizodiskās lomas tēlos Gundars Āboliņš, Lolita Cauka, Pēteris Liepiņš, Guna Zariņa, Vilis Daudziņš, Lilita Ozoliņa, Intars Rešetins, Maija Doveika un citi pazīstami latviešu aktieri.

10

Symbolisms Baltijas valstu mākslā

Izstāde

K A D

K U R

09.04.–15.07.

Orsē muzejā Parīzē

Izstāde “Symbolisms Baltijas valstu mākslā” (“Le symbolisme dans l’art des pays Baltes”), kas no 9. aprīļa būs skatāma prestižajā Orsē muzejā Parīzē, ir viens no vērienīgākajiem visu triju Baltijas valstu simtgažu kopīgajiem projektiem un viens no lielākajiem Latvijas valsts simtgades notikumiem ārvalstīs.

Izstādes mērķis ir iepazīstināt Francijas skatītājus ar igauņu, latviešu un lietuviešu tēlotājmākslu, kas tapusi 19. un 20. gadsimta mijā līdz valstiskās neatkarības iegūšanai 1918. gadā, kā arī atklāt Rietumeiropai, ka topošā Baltijas valstu māksla atradusies profesionāli augstā līmenī un tās rakstura īpatnības iekļaujas kopējā Eiropas mākslas sniegumā.

Symbolisms, kas dzimis Francijā 19. gadsimta otrajā pusē, iespaidoja visu Eiropas kultūru, arī Baltijas mākslas kopainu. Šī virziena tēmu loks, kas ietver mitoloģijas, folkloras, fantāzijas, sapņu un vīziju pasauli,

dekadences noskaņas, uzskatāmi atspoguļojas izcilo latviešu mākslinieku Jaņa Rozentāla, Vilhelma Purviša, Johana Valtera, Pētera Krastiņa, Rūdolfa Pērles, Teodora Ūdera darbos. Savukārt Lietuvu ekspozīcijā pārstāvēs tādi spilgti simbolisma klasiķi kā Mikalojs Konstantins Čurļonis (*Mikalojus Konstantinas Čiurlionis*) un Ferdinands Ruščics (*Ferdinandas Ruščicas*), bet Igauniju – Kristjans Rauds (*Kristjan Raud*) un Konrāds Megi (*Konrad Mägi*). Ekspozīcijai atlasīti 133 darbi – glezniecība, grafika, pastēļi, zīmējumi, tēlniecība.

Izstādes virskurators un tās koncepcijas autors ir francūzis Rodolfs Rapeti (*Rodolphe Rapetti*) – plaši pazīstams Eiropas simbolisma pētnieks, kurš ilgstoši interesējas par Baltijas mākslu. “Izstāde iezīmēs sarežģītās ietekmju un pretošanās spēles, caur kurām – pēc iepazīšanās ar Eiropas kosmopolitismu – Baltijas mākslinieki kaldinājuši savai intelektuālajai pasaulei atbilstošu radošās izpausmes valodu, izmantojot tradicionālās kultūras, folkloras un vietējās mutvārdu daiļrades elementus,” iecerī raksturo Rapeti.

Izstādes projektu realizē četri Baltijas valstu muzeji: Latvijas Nacionālais mākslas muzejs Rīgā, Igaunijas Mākslas muzejs Tallinā, Lietuvas Nacionālais mākslas muzejs Viļņā un M. K. Čurļoņa Nacionālais mākslas muzejs Kauņā. Šāda mēroga vienota Baltijas valstu kultūras reprezentācija ir notikusi vien tālajā 1937. gadā, kad Starptautiskajā mākslas un tehnikas izstādē Parīzē Baltijas valstīm bija kopīgs paviljons.

INTROVERTO LATVIEŠU RAKSTNIEKU DZĪVE

2018. GADA LONDONAS GRĀMATU TIRGŪ BALTIJAS VALSTU RAKSTNIEKI UN GRĀMATIZDEVĒJI BŪS GODA VIESU STATUSĀ, LATVIJU LONDONĀ PĀRSTĀVĒS RAKSTNIEKI NORA IKSTENA, KĀRLIS VĒRDIŅŠ, LUĪZE PASTORE UN INGA ĀBELE, TĀPĒC PLATFORMA “LATVIAN LITERATURE” IZVEIDOJUSI KAMPAŅU **#IAMINTROVERT** (“ES ESMU INTROVERTS”), KURĀ LATVIEŠI TIEK PREZENTĒTI KĀ INTROVERTU RAKSTNIEKU NĀCIJA.

ŠO IDEJU TRĀPĪGĀ KOMIKSU SĒRIJĀ “THE LIFE OF I.”, KURĀ SEVI SASKATĪS NE TIKAI RAKSTNIEKI, BET ATĪ LATVIEŠI VISPĀR, IEMIESOJIS MĀKSLINIEKS REINIS PĒTERSONS.

PĀRLIECĪBA

SOCIĀLĀ ETIĶETE

ĻAUNS MURGS

BEZ APLINKIEM

LV100 GALVENIE VĒSTURISKIE AKCENTI

1918.-1920. gada
Brīvības cīņu spilgtākie notikumi
(Cēsu kaujas, Bermontiāde,
Latgales atbrīvošana)

18. NOVEMBRIS
Nodibināta Latvijas
Republika (Rīga)

APRĪLIS
Satversmes sapulces
vēlēšanas

1917

1919

1921

1918

1920

MARTS
Latvijas
apvienošanās un
pašnoteikšanās
idejas (Valmiera)

APRĪLIS
Pirmais Latgales
latviešu kongress
(Rēzekne)

NOVEMBRIS
Deklarācija par
apvienotas un
autonomas Latvijas
izveidošanu (Valka)

JANVĀRIS
Brīvības cīņas,
1. latviešu
atsevišķais
bataljons (Jelgava)

**1919. GADA PIRMĀ
PUSE** Latvijas Pagaidu
valdība (Liepāja)

JANVĀRIS
Latvijas Republika
starptautiski atzīta
de iure

Latvijas valsts netapa vienā dienā, tā bija mērķtiecīga, drosmīga un tālredzīga Latvijas cilvēku rīcība. Valsts izveidošana, tās aizstāvēšana un nostiprināšana prasīja vairākus gadus, tāpēc Latvijas valsts simtās gadadienas programma aptver laiku no 2017. līdz 2021. gadam, izziņot mūsu valsts izveidē nozīmīgus notikumus un personības.

#LV100 | #esesmulatvija | www.lv100.lv

Katram programmas gadam dots
ATSLĒGAS VĀRDS

AUGŠANA

2021

1921

Latvijas valsti starptautiski atzīst *de iure*
un uzņem Tautu Savienībā

2020

BRĪVĪBA

1920

Sanāk Satversmes sapulce,
par tās prezidentu ievēl Jāni Čaksti

VARONĪBA

2019

1919

Smagās kaujās izcīnām uzvaras Brīvības cīņās

2018

DZIMŠANA

1918

Sabrūk impērijas, dibinām Latvijas valsti

GRĪBA

2017

1917

Latvijas cilvēki drosmīgi un tālredzīgi liek pamatus
savai demokrātiskai un neatkarīgai valstij

Latviešu literatūra pasaulē

TEKSTS Pauls Bankovskis

FOTO Ģirts Raģelis

*“Man bija jauna sirds, gluži jauna, neievainota un
stipra kā tikko no cepļa ņemta krūze, kuras glazūra
nevienā vietā vēl nav iedauzīta...
Kur piesīt, tur skan.”*

Kārlis Skalbe, “Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties”

Tas gadījās pirms nu jau daudziem gadiem, toreiz, kad Latvijas rakstniecība bija tikusi kāda īpaša godā Gēteborgas grāmatu gada-tirgū Zviedrijā. Mans romāns “Čeka, bumba & rokenrols” nesen bija izdots Somijā, un Somija jau gandrīz turpat kur Zviedrija vien ir. Vēl mazliet, un es jau grasījos iekarot visu pasauli. Faktam, ka mani somu izdevēji klātienē izrādījās melnās ādas jakās ģērbti rokmūzikas festivālu apmeklētāji un manu romānu izdošanai viņi bija noskatījuši vien tāpēc, ka tā nosaukumā bija vārds “rokenrols”, manās acīs nebija lielas nozīmes. Paskat, es devos uz literatūras festivālu aiz polārā loka, lūk, es lidoju uz rakstnieku rezidenci ASV, viens stāsts tika iztulkots un iekļauts antoloģijā Kanādā, kāds cits – Vācijā. Uz honorāru maksāšanu gan šie ārzemnieki bija vēl bakstāmāki par mūsu pašu izdevējiem, tomēr es biju pārliecināts, ka visam drīz vien jāmainās. Tūlīn, tūlīn, reku, reku.

Nākamajā rītā pēc pasākuma atklāšanas balles un zviedru galdū nokopšanas, jautrā bariņā ejot cauri pilsētas parkam un latviski sarunājoties, aiz muguras dzirdējām konstatējumu skaidrā zviedru valodā: “Latviešu cūkas.” Un kaut kā tajā pašā acumirkli bija skaidrs, ka tas nav šajā Zviedrijas mazpilsētā iepriekšējā dienā izskatīto latviešu prozas vai dzejas lasījumu analītiski objektīvs novērtējums, bet gan vispārcilvēcisgs un pret katru no mums kontrēti vērstis personisks apvainojums – kaut kas radniecīgs pāridarījuma sajūtai par nelaimīgi metāllūžņos sagrieztu kuģi, rūgtumam par zviedru arodbiedrību spaidu neierobēto latviešu celtniekiem, nepatīkami pret patvērumu radušajiem latviešu legionāriem un citām pāri jūrām dvesmojošām pārestībām un baismām. Un ne smakas no izslavētā Stokholmas līdzjušanas sindroma. Jo, būsīm

godīgi, tādu latviešu un arī visādu citādu literatūru neviens nekur nekad nav īpaši gaidījis un negaida, arī tepat blakus esošajā Zviedrijā ne – pat ja mums patiktu iztēloties, ka mūsu iespējamās dzejas, prozas vai varbūt pat publicistikas gaidītājus no mums šķir tikai tāds nieka jūras strēķītis, ko padomju laikos dažs uzņēmīgs pārbēdzējs pat pamānījās šķērsot mākslīgā mēslojuma kaisīšanai izmantotā divplāksnī, tautā sauktā arī par “kukuruzņiku”.

“No kurienes jūs esat?” viņi parasti mēdz vaicāt. Arī tajā Gēteborgas pasākumā. Reizēm tie var būt pat šķietami tik izglītoti un dažādas lasāmvielas sarakstījušies cilvēki kā Džefrijs Jūdžinidess vai “Mākoņu atlanta” autors Deivids Mičels. “Latvija?” viņi pēc tam mēdz atkārtot. “Tātad jūs galvaspilsēta ir... ļaujiet man minēt – Tallina! (Viļņa!)” Taču tas vēl, protams, ir pats labvēlīgākais notikumu attīstības scenārijs. Parasti šajās sarunās nav ne Tallinas, ne Viļņas, un tāpēc ir jāķeras pie skaidrojumiem, izmantojot pietuvinājuma jeb salīdzināšanas metodi.

“Mūsu valsts atrodas pie Baltijas jūras.”

“Krievijā?”

“Nē, mēs esam Eiropas Savienībā.”

“Pag, jūs teicāt – Bosnija?”

“Nē, Latvija ir viena no trim Baltijas valstīm.”

“?”

“Pie Baltijas jūras, turpat, kur Igaunija un Lietuva. Mēs esam pa vidu.”

“?”

“Un vēl turpat netālu ir Polija. Bet pāri jūrai Zviedrija.”

“Tātad savā valstī jūs runājat krievu valodā?”

“Nē, mūsu valoda ir latviešu valoda.”

“Bet jūs esat daļa no Krievijas?”

“Nē, Latvija ir neatkarīga valsts.”

“Bet man jūsu valoda izklausījās pēc krievu valodas!”

“Mūsu valoda ir viena no senākajām indoeiropiešu valodām, un tai tieši radniecīga ir tikai lietuviešu valoda. Vēl bija prūši...”

“Krievi?”

“Nē, prūši, bet tas vairs nav svarīgi. Jā, lūdzu, papildiniet man vēl sarkano!”

Ja dzīves laiku, ko gadījies notriekt šādās sarunās, izmantotu rakstīšanai, es droši vien būtu uzrakstījis vēl vienu “Karu un mieru”, vismaz “Zaļo zemi” vai “Manu cīņu” (neuztraucieties, tikai apjoma ziņā, kvalitāti jau tas nekā nespēj iespaidot).

Kāds tur brīnums, ka laika gaitā rodas aizvainojums, uzkrājas rūgtums. Literatūra mums ir, turklāt caurmērā droši vien ne slikāka vai labāka par kaimiņu literatūru, bet izdevējus un lasītājus citās zemēs ar to iekārdināt kā neizdodas, tā neizdodas, jo mūs vienkārši neredz, nepamana, bet, ja ievēro, tad ne jau par literāriem, bet Porziņģa vai vēl kādiem citiem sasniegumiem. Protams, allaž var aizbildināties ar naudas trūkumu. Latvijas ziņu portāli vēl pirms dažām dienām zaļā skaudībā un ļaunā priekā pārpublicēja ziņu par kādu anonīmu norvēģu labdari, kas Igaunijas literatūras tulkošanai un izdošanai dāņu, norvēģu un islandiešu valodā ziedojis 150 000 eiro. Nebijis dāns Dānijas valsts atbalsta, arī mēs par tādiem dāņu rakstniekiem kā Pēters Hēgs un Kārena Bliksena droši vien būtu dzirdējuši krietni vien mazāk vai vispār nemaz. Vārdu sakot, nauda ir svarīga, tomēr nevar taču būt arī tā, ka tas ir vienīgais šķērslis un apgrūtinājums un Raiņa “Zelta zirgs” pasaules tautu grāmatplauktos neatrodas līdzās Džoisai “Ulisam” vienīgi tāpēc. Naudas mēdz trūkt it visam – Latvijas izglītības reformai, autoceļiem, medicīnas darbinieku algām, pensionāru pensijām un

kam tikai vēl ne –, taču trūkuma dēļ vien bez vispār jebkādas skolas, pārvietošanās iespējām vai ārsta mēs neesam palikuši. Bet, ja vaina nav naudā, varbūt nelaime ir pašas literatūras lieliskuma trūkums vai mūsu nespēja citiem izstāstīt, cik tā lieliska, ārzemju lasītājam pamācoša, noderīga, izklaidējoša vai aizkustinoša.

Tomēr, tāpat kā naudas arguments, arī šis ir baltiem diegiem šūts, un varētu pat būt, ka tieši šāda domāšana lieliskuma kategorijās, lieliskuma meklēšana un daudzinašana arī ir pats lielākais šķērslis mūsu stāstu, dzejoļu un romānu nonākšanai pie citu zemju lasītājiem. Kā vecam gramafonam atkārtotot to, cik kaut kas lielisks, nekādu lielo uzticamību iemantot nav iespējams, jo īpaši tāpēc, ka to jau tāpat pieprot un mēdz darīt it visi un visur. Lieliskais veļas pulveris mazgā labāk par parasto un tādā garā. “Te būs lieliskie dzejoļi, kuru lieliskais autors gandrīz tika izvirzīts Nobela prēmijai, bet tomēr netika.” Kuru gan kaut kas tāds interesē vai saviļņo?

Kad aptrūkstas darāmā, var palūkot plauktā pēc starptautiski veiksmīgiem citu valstu autoru darbiem un vingrināšanās nolūkos pamēģināt tos raksturot iedomātam svešzemju lasītājam, kas par tādiem neko nebūtu dzirdējis. “Ēru dzērājs un muldoņa kopā ar vēl dažiem tādiem pašiem cauru dienu daudzās apkārtnē pa Dublinu, un dažbrīd viņa runu nav iespējams atšķirt no galvā skanošajām balsīm.” Vai arī: “Nelaimīga krievu sieviete krāpj savu nelaimīgo vīru un beigās padara sev galu, metoties zem vilciena.” Pievērsiet uzmanību – lai gan nevienā no šiem raksturojumiem neesmu lietojis tādas epitētus kā “lielisks” vai “izcils”, neesmu arī centies kaut ko pušķot vai izskaistināt. Iespējams, tieši nevēlēšanās vai nespēja arī par latviešu literatūras darbiem runāt tiešu valodu līdz šim ir bijis galvenais šķērslis tās nonākšanai augstākajos Londonas, Ņujorkas

un Romas grāmatnīcu plauktos. Vispirms gan būtu jāvienojas, ka mūsu literatūra nav tikusi rakstīta ar nodomu ieinteresēt kaut kādus iedomātus ārzemju lasītājus, drīzāk pat pretēji – tajā ir darīts viss, lai šos lasītājus iebaidītu, atbaidītu, pazemotu, turētu drošā attāluma, ļautu viņiem sajūties galvastiesu pārākiem, gudrākiem, skaistākiem, veiksmīgākiem un turīgākiem. “Ebreju skroderu brigādes ierašanās lauku sētā izjauc plānotās kāzas un sēj vispārēju haosu. Jūs neticēsiet, kas notika pēc tam.” “Nepilngadīgs zēns, kas lielāko daļu laika pavada bez pieaugušo uzraudzības, iekuļas neskaitāmās potenciāli bīstamās situācijās, tomēr vienmēr izkļūst sveikā.” (Šī pēdējā anotācija jau ir tik universāla, ka der pat vairākiem latviešu literatūras klasikas darbiem vai var-

būt pat kāda autora kopoto rakstu korpusam.) Piemērus savas literatūras raksturošanai varam smelties no jau pieminētajiem īriem, jo ir taču skaidrs, ka tur, kur ir īru proza un dzeja, būs arī darīšana vismaz ar kādu dzērāju, tuvākā vai tālākā pagātnē kā bubulis rēgosies bads, kūsās ienaids starp protestantiem un katoļiem un pūtīs vēl visādi skarbi vēji, kas divāna siltumā atzvilušus cienījamus lasītājus drīzāk varētu atbaidīt, ne vilināt. Bet šie, dīvaiņi tādi, tomēr pērk un lasa.

Latvijas simtgades jubilejas gadā pošoties uz Londonas grāmatu gadatirgu, īpaši izcelta latviešu rakstnieku introvertā daba. Kā jebkura patiesība tā nav ne laba, ne ļauna un par latviešu rakstniekiem pavēsta tikpat daudz kā par īru, igauņu vai irāņu autoriem. Pat ja esi salona lauva, sabiedrības dāma vai ballīšu karaliene, brīdī, kad ķeries klāt rakstīšanai, skatiens vēršas iekšup, un, lai gan no malas raugoties, nekas daudz ar tevi nenotiek, galvā var risināties vistrakākās

un citiem līdz pat lasīšanas brīdim neapveramas lietas. Būsim godīgi, nav pati aizraujošākā aina. Bet, ja varam vienoties par to, ka introverts ir jebkurš rakstnieks, vienalga, vai tas būtu latvietis vai īrs, savam introvertumam mums vēl būtu jālūko atrast kādu papildu epitetu, kas atmaidzētu potenciālo lasītāju un izdevēju nocietināto sirdi, liekot kāri, kaut vai riebumā vai ziņkārē tvert pēc katra jaunākā latviešu romāna vai dzeju krājuma. Un, ja izrādītos, ka pie mums nav nekā pārāk laba, arī savu vājumu, slīktumu un idēšanu jāprot sakoncentrēt globāla mēroga ciešanās, tādējādi dodot pretsparu ikvienai nezināšanai vai pat apvainojumam cūcismā. Jā, mēs esam “latviešu cūkas”, mēs tad sauktu un aizbāztu muti visiem aiz-

muguras aprunātājiem, mēs esam lepnās latviešu introvertās cūkas, un, rau, mūsu literatūra – literatūra, kuru šīs lepnās introvertās cūkas sarakstījušas. Literatūru, kas tagad iztulkota un izdota arī jūsu valodā, un,

lai tas notiktu, veselam baram cilvēku bija jāstrādā melniem šņukuriem.

Senajā Dzintras Rinkules-Zemzares pasakā ruksītis, kurš pie visiem gāja ciemoties, patiesībā bija baigais rakaris – kopīgas lietas labā strādāt negribēja, būdiņu celt citiem kustoņiem nepalīdzēja, bet uzdzīvot nebija mudināms. Latviešu literatūras rukši nav slinki pašlabuma meklētāji, un pie Latvijas simtgades svinību galda ir pelnījuši savu vietu, tieši tāpat kā sportisti, ceļu būvētāji, veikalu pārdevēji, skolotāji un visi citi, jo, pat ja viņiem kādudien ienāktu prātā aprakstīt pašu latviešu cūcību, viņi būs vienīgie, kuriem tas būs pienākums un gods; vienīgie, uz kuriem nebūs pat īsta iemesla apvainoties. Ko gan mēs teiktu, ja savā literatūrā mūs par cūcīgiem nosauktu kāds igauņis, somš vai zviedrs? Arī tā ir literatūras jēga.

Latviešu literatūras rukši nav slinki pašlabuma meklētāji, un pie Latvijas simtgades svinību galda ir pelnījuši savu vietu.

Gaismas raksti

FOTO Anna Andersone

Latvijas valsts simtās jubilejas kultūras programma tika atklāta ar multimedālo izrādi “Gaismas raksti” Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. “Gaismas raksti” ir laikmetīgs stāsts par mūsu valsti, kuru mūzikā, dejā un gaismu spēlēs izstāsta Latvijas Radio koris, Jānis Šipkēvics (balss, sintezatori, elektronika); Miķelis Putniņš (ģitāra, elektronika); Asnate Rancāne (vijole); Guntars Prānis (ratalira); Ieva Nīmane (pūšaminstrumenti); Anda Eglīte (kokle); kā arī aktieri un dejotāji. Projekta idejas autors un izrādes muzikālais vadītājs – diriģents Kaspars Putniņš, organizatori – VSIA “Latvijas koncerti” sadarbībā ar Latvijas valsts simtgades biroju. Uzveduma režisors ir Viesturs Meikšāns. Tekstus rakstījis Ilmārs Šlāpins. Scenogrāfijas autors ir Voldemārs Johansons. Vides veidošanā izmantoti arī gaismas stari, attēlu projekcijas un aktieru kustība.

Ilmārs Šlāpins stāsta: “Izrādi veido vairāki muzikāli slāņi, kuros izmantoti atšķirīgi

tekstuālie avoti – latviešu tautasdziesmās atrodamie pieraksti mītam par Garo pupu, kas savijas ar mūsdienu autora rakstītu dzeju. Divi komponisti un divi mitoloģisku rakstu tipi savijas vienā sarežģītā stāstā par cilvēka ceļu uz augšu – prom no sevis pie Dieva un atpakaļ pie sevis un savas tautas. Mitoloģiskajā garās pupas simbolā ir iekļauts ļoti daudz – tās ir jaunas zināšanas, tā ir garīga augšupeja, tas ceļš uz brīvību, taču vienlaikus arī pārbaudījumu un iniciācijas taka, kas cilvēku padara pieaugušu un dod iespēju pašrealizācijai. Telpiski izrādi veido divi līmeņi – apakšējais, cilvēciskais, ikdienišķais līmenis un augšējais, dievišķais, pārcilvēcīgais līmenis. Savienojot abus šos līmeņus, mēs veidojam stāstu par sevi, par tautu, par valsti. Ja valsts tiek realizēta caur tās vēsturi, tad stāsts par mums ir tas, kas veido mūsu priekšstatu par sevi. Tikai izstāstot sevi, iemācoties sevi pierakstīt un lasīt, mēs kļūstam par tautu. Par to ir mūsu gaismas raksti.”

Senie teksti

Man bij viena balta pupa
Es to pupu zemē sēju
Tā izauga liela, gara
Līdz pašām debesīm

Es uzkāpu debesīs
Pa tiem pupas zariņiem
Es redzēju Dieva dēlu
Migļiņā zvejojami

Vara laiva, zelta tīkls
Dimantiņa zēģelīte
Man bij viena balta pupa
Nezināju, kur stādīt

Stādu rožu dārziņā?
Stādu smilšu kalniņā?
Iestādīju kalniņā
Pašā kalna galiņā

Pašā kalna galiņā
Liela ceļa maliņā
Lai tā auga, lai lapoja
Līdz pašām debesīm

Tā izauga kupla gara
Deviņiem žuburiem
Deviņiem žuburiem
Līdz pašām debesīm

Es uzkāpu debesīs
Pa pupiņas žuburiem
Es uzkāpu pie Dieviņa
Pa pupiņas zariņiem

Es redzēju, peld pa jūru
Melli buļļi, balti ragi
Tie nebija melli buļļi
Tie Dieviņa kumeliņi

Tie nebija balti ragi
Tie sudraba iemauktiņi
Es redzēju Dieva dēlus
Debesīs(i) staigājam

Zīžu zeķes, glāžu kurpes
Sudrabiņa nēzdodziņi
Tur atradu Dieva dēlus
Kumeliņu seglojot

Labrītiņ tevš māmiņa
Kam man' mazu atstājāt?
Tev' dēliņ atstājām
Mīļās Māras šūpuli

Ņem dēliņ gudru galvu
Veca vīra padomiņu
Kaldin' asu zobeniņu
Deviņiem žuburiem

Kur tas tāds kalējiņš
Kas to tādu kaldinās?
Nebēdā, tu, dēliņ,
Gan Dieviņš palīdzēs

Saņem drošu padomiņu
Nosakali zobentiņu
Nosakali zobentiņu
No bitītes dzeloniša

Man iedeva Dieva dēls
Trim kantēm zobentiņu
Lai es jāju par jūriņu
Vecu velnu sakapāt

Upe tek(a) dzirkstīdama
Tumšajā naksniņā
Velni brauca par jūriņu
Niedres vien šķorstijās

Es stāvēju maliņā
Zobentiņu rociņā
Zobentiņu rociņā
Vecu Vellu gaidīdams

Es sacirtu Velnam galvu
Deviņos gabalos
Noskrien mani balti svārki
Veca Vella asinīm

Noskrien mani balti svārki
Veca Vella asinīm
Mīļai Mārai pavaicāju
Kur es svārkus izmazgāšu?

Mīļā Māra atbildēja
Avotiņa lejiņā
Meklē tādu avotiņu
Deviņām attekām
Devītā attekā
Tur tu baltas izmazgāsi

Jaunie teksti

*

Viņš raksta par mums šo grāmatu –
mēs esam kā tinte uz ādas,
par maz tam ir Mahābhāratas
un nepietiek Iliādas,
viņš neiziet ārā no pilsētas,
viņš aiziet gandrīz līdz galam,
un Dievs vēl nemaz nav piedzimis,
un cilvēks ir vientuļa sala.
Cik vientuļa rakstāmmašina,
rūsa noskrāpst starp pirkstiem,
sabirst no apziņas piepešas –
agri vai vēl mēs mirsim,
mīlēsim, runāsim, paliksim
mūžīgi šai ielas pusē.
Kam gan tas vispār ir vajadzīgs?
Kāpēc Tu skaties un klusē?
Pasaule piemirstā rokrakstā
piemētā papīriem mani.
Mēs Tavas slinkākās bites, Kungs,
mēs Tavi čaklākie trani.
Mēs esam ar mieru šo grāmatu
nopirkt un ielikt plauktā,
mēs būtu pat gatavi pārtulkot,
tik cenu negribas jautāt.

*

Zemāk līdz pašai zemei mēs krītam
mēs esam no māla, no ogles, no krīta
mēs vienmēr daļa no neatļauta
mēs esam cilvēki, mēs esam tauta
savākta kopā un pierakstīta
nesamiļota un projām dzīta
pērle mēs esam, kas atrasta strautā
malka, kas nākamai ziemai krauta
zemāk līdz pašai zemei mēs krītam
mēs esam vāga, kas tīrumā dzīta

*

Viņpus ielām, robežām un laukiem,
viņpus gadiem nemazgātiem traukiem,
viņpus pasaulei un viņpus saules stariem,
izsalkušiem kara bēgļu bariem
redzu tevi, redzu tavu tēlu,
pārāk agri, modušos par vēlu,
rakstot senu tautasdziesmu haiku,
mīlestība prasa tavu laiku,
laiks ik gadu prasa vairāk dzīvību,
dzīvība plūc tavas zemes augļus,
zeme mūždien prasa tikai asinis,
kuras prasa iekarot un aizmirst.
Viss šai pasaulē no kāda kaut ko prasa –
varbūt kādreiz būtu arī jādod.

*

Ejot pasaulē, es eju sevi meklēt,
sevi pieņemt, pierādīt un nest,
savu tautu eju viņās zemēs vest –
jūras krastā, paradīzē, peklē,
ejot pasaulē, es eju sevi meklēt,
vienmēr kādu citu atrodot.
Dod, dieviņi, labāk otram dot,
nekā vienmēr tikai otram prasīt.
Ejot pasaulē es mācos sevi lasīt –
atrast sevī pazīstamus burtus,
rūgtas atzišanās ugunsķurus kurtus.
Ejot pasaulē, es mācos sevi lasīt.

Rīgas Horālās sinagogas drupas Gogoļa un Dzirnau ielas krustojumā

Pilsētas atdzimšana

TEKSTS Inga Gaile

FOTO Ģirts Raģelis

Tajā dienā visa pilsēta noietās ceļos:

Maskavas, Jersikas, Ebreju, Līksnas, Kijevas, Jēkabpils, Lāčplēša ielā, Virsaišu, Lauvas, Lielā un Mazā kalna, noliektām galvām Rumbulas mežā. Tajā dienā visa pilsēta noietās ceļos, gan tie, kas bija bijuši sargi, gan tie, kas vēl nemācēja izteikt burtu “g” vai uzzīmēt dzeltenu zvaigzni, un bērni viņu, un mazbērni, mazmazbērni, lauks cilvēku noliektām galvām, palikt par augsni pilsētai jaunai, kas neaizmirstu nekad, kas ietu pa viņu pēdām, kas lūgtu debesis piedot, šo ilgstošo klusēšanu, šo neskatīšanos sejā, šo steigšanos vienkārši garām pilsētā, kurā joprojām ik dienas cilvēku ēnas ar krāsainām zvaigznēm pierēs neiet pa ietvi.

Un es jautāju, vecmāmiņ, draudziņ, kā jūs gulējāt kopā ar opi tais novembra, decembra naktīs, sabijušies no kara, kailiem kokiem sitot pie logiem, apskāvušies, lai siltāk? Kā mēs gulējām visās šais naktīs pēc tam?

Mēs esam maza tauta. Nudien. Drebošo balsi par liesmu ceļam un dziedam.

Man ir viens draugs, kuram nav puses smadzeņu pēc tam, kad piedzēries autovadītājs viņu atstāja nomirt. Bet viņš izdzīvoja. Un, redzi, šis draugs slikti runā—viņš dzied. Un ar mums visiem ir gluži tāpat. Mēs dziedam. Kas ir notriecis mūs?

Tajā dienā pilsēta noietās ceļos un trīcošs kā rudens lapa cēlās pret debesīm lūgums:

piedodiet mums, kas skatījās garām, kas šāva, kas sakārtoja jūs rindās, kas teica bērniem, lai skatās uz citu pusi, kas ļāva jums iet pa kloāku, kas pateicās Dievam par to, ka ir piedzimis gaišu ādu un matiem, piedodiet mums, kas nenesa maizi, kas neuzšuva paši sev dzeltenas zvaigznes, kas nepieteicās partizānos, lai rīkotu sazvērestību, piedodiet mums, kas nebija žanis, elvīra, anna, kas nebija neviens no tiem 270 citiem. Mēs esam vēl mazāka tauta, nekā līdz šim mums ir licies.

Tajā dienā, kad pilsēta noietās ceļos un drebošā balsī pret debesīm kāpa vēl pat ne vārdi, vien čuksti, tajā dienā pilsētas dzilēs lēni atsāka pukstēt tās sirds.

Un vēl pēc 700 gadiem pilsētā atgriezās putni.

Paskaties savā aifonā. Šodien ir tieši tā diena.

Kino/vēsture

TEKSTS Inga Pērkone

FOTO Agnese Zeltiņa

“Vēsture vienmēr lieto to *makeup*, kas ir modē,” filmā “Uz spēles Latvija” (2016) saka tās režisors Pēteris Krilovs, pieļaujot, ka arī viņu var apsūdzēt vēstures sagrozīšanā, līdzīgā tai, kādu savulaik veicis režisors Aloizis Brenčs filmā “Kad lietus un vēji sitas logā” (1967). “Uz spēles Latvija” ir viens no ļoti retajiem¹ filmu tekstiem mūsu kultūrā, kas skrupulozi analizē mehānismu, kā vara izmanto kinomākslu, lai ietekmētu cilvēku prātu. Par vēsturi kļūst nevis tas, kas ir noticis, bet gan tas, ko kāds mums pavēsta.

Vēsturnieks Heidens Vaits 1988. gadā vēstures zinātnei piedāvāja jaunu terminu – historiofotija –, ar to saprotot

vēstures reprezentāciju vizuālos tēlos un filmiskā diskursā.² Kinorežisors un teorētiķis Dāvis Sīmanis rakstījis: “Vēstures skaidrojums kinomākslā ir spēcīgākais publiskais vēsturisko priekšstatu organizētājs 20. un 21. gadsimtā. Kino [...] kā struktūra dominē cilvēka sapratnē par vēstures gaitu. Vēsturisko filmu tapšana ir saistīta ar plašu argumentu loku, turklāt atšķiras to funkcija. Pirmkārt, vēsturiskā filma tiecas pretendēt uz objektīvu pagātnes rekonstrukciju, otrkārt, tā var reprezentēt vēsturi kā pagātnes interpretāciju, treškārt, tā var reprezentēt filmas uzņemšanas laika vēsturi. Nereti šie reprezentācijas veidi konkrētā filmā savienojas, un tādējādi nav iespējams skaidri noteikt,

kas ir darba vēsturiskais saturs.” (Izcēlums – I. P.)³

Paturot prātā aksiomu – ikviena filma ir sava laika liecība –, šajā rakstā gribu īsi raksturot, kādu Latvijas vēsturi un kādus laikmetus mums piedāvā aktierkino: tā filmu grupa⁴, kurai tradicionāli ir visplašākā auditorija. Pēdējos gados gan arī t.s. dokumentālajās filmās, kas vēsta par pagātņi, inscenējums tiek lietots daudz un neslēpjoties, pierādot, ka filmu veidotājiem, lai piekļūtu vēsturiskam laikam vai veidotu vēsturi atbilstoši autora iztēlei un mērķiem, mākslīgas konstrukcijas šķiet pārliecinošākas par autentiskām liecībām.

Gandrīz simts Latvijas kino pastāvēšanas gados tikai aptuveni desmit filmu pievērsušās laikam, kas senāks par 19. gadsimtu. Šis posms lielākoties tiek rādīts kā pasaka vai stilizācija, piemēram, filmās par 17. gadsimtu “Vella kalpi” un “Vella kalpi Vella dzirnavās” (1970; 1972, Aleksandrs Leimanis) pagātnes telpa būtībā ir atklātas spēles telpa, rotaļlaukums, bet filmas “Lāčplēsis” (1930, Aleksandrs Rusteiķis) ievaddaļā un filmā “Pūt, vējiņi!” (1973, Gunārs Piesis) pagātne ir mīts ārpus laika. Taču līdzās ir, piemēram, filmas “Pūt, vējiņi!” ornamentālais dekoratīvisms kā spilgta liecība 70. gadu “prievišu kultūrai”, bet filmas “Lāčplēsis” vizuālie paņēmieni var tikt skatīti arī kā mēmā kino stilistisko tendenču katalogs, apliecinot tās veidotāju informētību par norisēm pasaules kino. “Lāčplēsis” ir arī uzskatāms piemērs tam, kā vēsturiska filma atsedz sava laika attieksmi pret attēlojamo periodu, sadala varoņus labajos un sliktajos, lietojot tā brīža auditorijai bez skaidrojuma saprotamus simbolus (vācu

ķiveres tuvplāns pirms Latvijas Republikas proklamēšanas akta, tumši siluete Liepājas puča laikā, Kangars ādas žaketē 1919. gada Rīgā u.c.).

Zīmīgi, ka arī tās filmas, kurās izmantotas iespējami precīzas laikmeta detaļas, tomēr nespēj izvairīties no mitoloģizācijas – vēsture jeb senie laiki te parādās kā kaut kas tumšs, biedējošs un iznīcinošs, kā filmās “Zobena ēnā” (1976, Imants Krenbergs), “Laikmetu griežos” (1981, Gunārs Piesis), “Vilkatis Toms” (1983, Ēriks Lācis).

Salīdzinoši plašāk (~ 17 filmu) uz ekrāna atveidots 19. gadsimts un īpaši 19./20. gadsimta mija, tomēr būtiski, ka divas trešdaļas no šim posmam veltītajām filmām ir latviešu literatūras klasikas ekranizējumi, turklāt trīs darbi ekranizēti pat divreiz (“Indrāni”, 1928, Aleksandrs Rusteiķis; 1991, Gunārs Cilinskis; “Mērnieku laiki”, 1968, Voldemārs Pūce; 1991, Varis Brasla; “Atbalss”, 1959, Varis Krūmiņš; “Aija”, 1987, Varis Brasla). Laiks šajās ekranizācijās ir pakārtots rakstnieku dotajiem raksturiem un to attiecībām, vēsture savukārt parādās vairāk kā filmas pasūtītāju diktāts. Piemēram, filmās “Salna pavasari” (1955, Pāvels Armands, Leonīds Leimanis) un “Purva bridējs” (1966, Leonīds Leimanis) tas izpaužas šķiriskajās attiecībās, kas iezīmētas atbilstoši sociālistiskā reālisma metodes prasībām. Metodes ietekmi trimdas rakstnieks Anšlavs Eglītis savulaik ieraudzīja arī Aivara Freimaņa modernismam piederīgajā darbā “Puika” (1977), kurā krievu cenzūras diktāts latviešu filmdariem licis gaišos rakstnieka Jāņa Jaunsudrabiņa bērnības tēlojumus “Baltā grāmata” pārvērst melnajā grāmatā, kur šķiriskumu un pārspilējumus

¹ Te vēl minamas filmas “Bez leģendām” (1967, Hercs Franks, Aleksandrs Sažins, Aloizis Brenčs), “Balss” (1986, Augusts Sukuts) un nedaudz arī “Friči un blondīnes” (2008, Arbo Tammiksārs).

² White, H. Historiography and Historiophoty. *The American Historical Review*, Vol. 93, No. 5. (Dec., 1988), pp. 1193–1199.

³ Sīmanis, D. Vēstures naratīva konstrukcija kino: Dienvidu renesanses modelis. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2015.

⁴ Latvijas nacionālā kino sākums ir filma “Es karā aiziedams” (1920, Vilis Segliņš).

prasot sociālistiskā reālisma “partejiskums”.⁵ Eglītis uzsvēra arī, viņaprāt, filmā lietotās laikmetam neatbilstošās detaļas: “Jaunsudrabiņa bērnības laikos gan jau sen lietoja petrolejas spuldzes un skalus dedzināja tikai pavisam retumis.”⁶

Pirmais pasaules karš, strēlnieki, Latvijas brīvības cīņas un Krievijas pilsoņu karš ir tēmas, kas Latvijas kino arī skartas salīdzinoši plaši (~ 18 filmu), turklāt līdzvērtīgā apjomā gan neatkarīgās Latvijas, gan padomju posma filmās.⁷ Filmas lielākoties veidotas pēc oriģinālscenārijiem, tā apliecinot kinoveidotāju īpašo interesi par šo laiku, no vienas puses, un varas nepieciešamību radīt iedarbīgu vizuālu un saturisku kanonu, no otras puses.

Brīvības cīņas un Latvijas valsts tapšana bija vissvarīgākā tēma Latvijas kino starpkaru periodā, turklāt demokrātijas laikā tai nebija pasūtījuma no politiskās varas puses – patriotiskie vēstures stāsti uz ekrāna nonāca to veidotāju pārliecības dēļ. Padomju laikā savu kārt lielinieku revolūcija un pilsoņu karš bija tēmas, kas tika izmantotas pasaules radīšanas mīta padomju versijai, un tāpēc bija pat pagodināši, kad Hruščova atkušņa laikā sāka radīt latviešu sarkanos strēlniekus kā izšķirīgu spēku jaunas pasaules celšanā.

20. gadsimta 20. gados latviešu kino bija iespējas kļūt par tiešu sava laika atspoguļotāju, tomēr, izņemot dažas īsfilmas, visas Latvijā līdz 1934. gadam uzņemtas inscenētās filmas vēstīja par pagātņi. Mūsdienu situācija ir pārsteidzoši līdzīga – no 16 dažādu veidu filmām, kas ietvertas valsts atbalstītajā programmā “Latvijas filmas Latvijas simtgadei”, 12

filmās jeb trīs ceturtdaļas ir vērstas pagātnē, no spēlfilmām vienīgā filma par mūsdienām ir “Vectēvs, kas bīstamāks par datoru” (2016, Varis Brasla).

Neatkarības gadu hipertrofētā interese par pagātņi radījusi situāciju, ka Latvijas laiku jeb 20.–30. gadus vairāk atspoguļo padomju periodā tapušās filmas, un vienīgā saglabājusies sava perioda liecība ir filma “Zvejnieka dēls” (1940, Vilis Lapenieks). Tāpēc mūsu priekšstatus par demokrātijas un Ulmaņa laikiem lielā mērā veido filmas “Pie bagātās kundzes” (1969, Leonīds Leimanis), “Ceplis” (1972, Rolands Kalniņš), “Agrā rūsā” (1979, Gunārs Cilinskis), “Cilvēka bērns” (1991, Jānis Streičs) u.c. Kino veidotie priekšstati pakāpeniski kļūst par galveno vēstures avotu turpmākajām filmām. Piemēram, “Sapņu komanda 1935” (2012, Aigars Grauba) ir būtībā historiofotisks darbs, kas vairāk vēsta par naratīva un vizuālajiem kanoniem, kurus aizsāka 30. gadu Holivuda un turpināja vēlāko laiku filmas, nevis par 30. gadiem kā tādiem.

Otrais pasaules karš (īpaši Lielais Tēvijas karš) un pēckara gadi ir visplašāk atspoguļotā Latvijas vēstures tēma mūsu kino (> 30 filmu). Vairums darbu, protams, attiecas uz padomju periodu, kad Lielais Tēvijas karš kā tautas svētais karš bija padomju ideoloģijas stūrakmens – par šīs propagandas spēku un noturību mums joprojām katru gadu atgādina 9. maija svinības.

Latvijā, līdzīgi kā saistībā ar 1914. gadu, svarīgs bija ne tik daudz karš, cik tā sekas: cīņa starp padomju varas piekritējiem un pretiniekiem. Jau esmu rakstījis⁸ par to, ka

⁵ Eglītis, A. Puika. *Brīvā Latvija*, Nr. 4, 1993, 2. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Vairāk skat.: Pērkone, I. Pirmais pasaules karš Latvijas filmās. No: Daija, P., Hanovs, D., Jansone, I. (sast.) *Civilizāciju karš? Pirmais pasaules karš ideoloģijās, mākslās un atmiņās. Latvijas versijas*. Rīga: Zinātne, 2015, 174.–191. lpp.

⁸ Skat.: Pērkone, I., Balčus, Z., Surkova, A., Vītola, B. *Inscenējumu realitāte: Latvijas aktierkinovēsture*. Rīga: Mansards, 2011, 202.–214. lpp.

Skats no filmas “Melnā kronika” filmēšanas laukumā

t.s. šķiru cīņa Latvijas laukos, mežabrāļu jeb, no padomju viedokļa, bandītu uzbrukumi vietējām padomju varas struktūrām tika atainoti ar vērienu, radot paradoksālu iespaidu par nopietnu un ilgstošu latviešu pretošanos padomju varai. Protams, bandīti kā tādi arī tika rādīti – Pēteris Krilovs filmā “Uz spēles Latvija” apkopojis tos sižeta un vizuālos stereotipus, ar kuriem neatkarības cīnītāji tika raksturoti kā sadistiski kriminālnoziedznieki un alkoholiķi vai, labākajā gadījumā, kā vāji, cerības un orientierus zaudējuši cilvēciņi.

Latvijas kino industriālajā periodā dominēja filmas par savu laiku. 1967.–1987. gadā uzņemts aptuveni 80 tagadnes filmu, izmantojot dažādu žanru shēmas – melodrāmas, kriminālfilmās, komēdijas. Šķiet, šīs filmas varētu noderēt kā materiāls, lai atskatītos uz atkušņa jeb stagnācijas gadiem Latvijā no vēlāku periodu skatpunkta, taču vēsturisku filmu par šiem laikposmiem ir ārkārtīgi maz: “Ģimenes melodrāma” (1976, Boriss

Frumins), Lailas Pakalniņas “Kurpe” (1998) un “Ausma” (2015), kuru darbība notiek 50. gadu beigās vai 60. gadu sākumā, “Ilgais ceļš kāpās” (1981, Aloizs Brenčs) un “Tapers” (1989, Rolands Kalniņš), kur daļa darbības saistīta ar 60. gadiem. Uz 70. gadiem kā pagātņi attiecināma viena, toties ļoti spilgta laika rekonstrukcija: Lailas Pakalniņas īsfilma “Uguns” (2007) no cikla “Elementi”. Cikla galvenā varone Marija šeit vēl ir bērns, un burtiski katrs skaniskais un vizuālais elements atsauc atmiņā Brežņeva laiku tiem, kas to piedzīvojuši. Pirmā spēlfilma, kas stāstīs par 80. gadiem kā par vēsturi, būs Madaras Dišleres “Paradīze ’89” (2018).

Kāds parādīsies 21. gadsimts no nākotnes skatpunkta? Ļoti iespējams, tāds, kādu to prezentē mūsdienu filmas par šodien.

Andreja Upīša memoriālais dzīvoklis Rīgā. Brīvības iela

TEKSTS Anete Konste

FOTO Ģirts Raģelis

Kāpēc neielūdza mani?

*Veltījums Latvijas literatūras nozarei,
nolasīts "Prozas lasījumos 2017"*

Es biju nolēmusi sarīkot dzimšanas dienas svinības rakstniekam Andrejam Upītim. Tomēr nopietns vecums – 140. Biju iecerējusi to kā pārsteiguma ballīti. Nespēju izšķirties vienīgi starp divām norises vietām – Latviešu biedrības namu un Latvijas 1. rokkafejnīcu. Beigās tomēr nosliecos par labu rokkafejnīcai, lai ir mūsdienīgāk un uzrunā arī jauniešu auditoriju. Tā kā idejas vēriens pārsniedza manas finansiālās iespējas, sākumā uzrakstīju pieteikumu Valsts kultūrkapitāla fondam. Saņēmu noraidījumu – nepārlicenošs paredzamais rezultāts. Nu, neko. Tas ir viņu zaudējums, ne manējais. Gāju pie Tetereviem.

“Vai tas ir kultūras vai sociāls projekts?” vaicāja Teterevi.

“Protams, ka kultūras! Tur būs lasījumi, performances, prozas karaoke, Upīša daiļradē balstīts kabarē priekšnesums – programma tiešām bagātīga. Konceptuāli, bet reizē arī katrs varēs atrast kaut ko savai gumei,” es atbildēju.

“Tas izklausās vairāk pēc izklaides projekta,” teica Teterevi.

“Protams, ka izklaides projekts, es taču saku – dzimšanas diena,” atbildēju.

“Bet mēs neatbalstām izklaides projektus,” norādīja Teterevi.

“Kā? Bet Latvijas dzimšanas dienu jūs taču atbalstāt?” es jautāju.

Tā nu viņi bija spiesti piekāpties un iedot man visu svinībām nepieciešamo summu – 10 tūkstošus eiro. Pirmais, ko izdarīju, – atcēlu pirms tam ieplānoto tikšanos ar Valēriju Belokoņu. Nebiju rēķinājusies, ka šeit aizies tik gludi. Pēc tam piezvanīju dažiem draugiem, kas arī bija iesaistīti svinību plānošanā, lai pastāstītu lieliskos jaunumus. Tikāmies tās pašas dienas vakarā un uzreiz ķērāmies pie organizēšanas darbiem. Izstrādājām mobilo lietotni, kas sasaista Upīša darbu fragmentus ar mūziku un pielāgojas lasīšanas ritmam, sniedzot iespēju katram

apmeklētājam uz vietas radīt unikālu performanci. Jauno dzejnieku apvienība gatavoja kabarē priekšnesumu “Salauzta sirds” pēc tāda pašā nosaukuma Upīša lugas motīviem. Bijām sarunājuši vienu no Latvijas labākajiem scenogrāfiem, kurš solīja rokkafejnīcā radīt “Sūna ciema zēniem” raksturīgo estētiku. Viss balts, ledains, aizputināts. Pie sienām mākslīgās lāčādas. Tikai ar grūtībām iespējams aizbrīst no vienas zāles uz otru. Svinību sponsors bija Skrīveru mājas saldējums, kas pēc scenogrāfa pasūtījuma veidoja ēdamas un dzeramas instalācijas.

Biju izsūtījusi e-pastu veselai virknei cilvēku ar aicinājumu dalīties idejās, kā mēs šo notikumu varētu padarīt vēl krāšņāku. Pirmajā atbildē, ko saņēmu, bija izteikta neapmierinātība ar norises vietu. Neesot saprotams, kāpēc Latvijas literatūras klasiķa jubileja tikšot atzīmēta jauniešu izklaides naktslokālā. Pēc tam uzrakstīja apgāds, kas vēlējās pasākuma laikā prezentēt un tirgot savu “Zaļās zemes” izdevumu. Kāds cits apvaicājās, kāpēc jubileja tiek rīkota Andrejam Upītim, vai tad citi autori šogad nesvin dzimšanas dienu. Fakts, ka Upītim ir apaļa jubileja, netika uzskatīts par pietiekami nopietnu argumentu, un turpinājās mēģinājumi noskaidrot, kāpēc svinības tiek rīkotas tieši viņam. Tika izteiktas aizdomas, ka patiesais nolūks esot prezentēt un tirgot kāda konkrēta apgāda “Zaļās zemes” izdevumu. Miklainā kārtā pie manas vēstules bija tikusi arī kāda sieviete, kas sevi dēvēja par profesori un piedāvāja vakaru sākt ar lekciju ciklu “Sociālā realisma izpausmes Upīša daiļradē”. Pēc tam šī sieviete atsūtīja vēl vienu vēstuli, pastāstot, ka viņas tikko izdzertās kafijas biežumos esot izveidojusies sirdsveida kontūra, kas neapšaubāmi uzskatāma par zaļo gaismu “no augšas” šai idejai. Vairākas dienas nevēru vaļā e-pastus. Sevišķi tos, kuru temats bija rakstīts, izmantojot taustiņu “Caps Lock”.

Kad biju daudz maz atguvusies, ķeros pie ielūgumu izsūtīšanas. Sastādot viesu sarakstu, bijām nolēmuši noteikt objektīvus atlasē kritērijus. Pirmais kritērijs paredzēja ielūgt tos, kuri apvainosies, ja viņus neielūgs. Otrais kritērijs noteica, ka jāielūdz tie, kuri jau ir par kaut ko apvainojušies. Vairāk kritēriju nemaz arī nevajadzēja, potenciālo viesu skaits jau tā gandrīz pārsniedza otrā stāva lielās zāles ietilpību. Vēl atlika ielūgt vienīgi tos, kurus nekādā gadījumā nevar neielūgt. Lai demokrātiski noklātu visas vecuma grupas, bijām tikuši pie špikeriem – Aleksandra Čaka balvas un alternatīvās dzejas balvas “T balva” šī gada viesu sarakstiem. Vēl tikai trūka vidējās paaudzes, ko veikli nosedzām, izmantojot pēdējo “Prozas lasījumu” dalībnieku sarakstu.

Pēc pāris dienām atklājās, ka mana kolēģe ielūgumus ir aizsūtījusi pilnīgi visi, kuru vārds atradās Čaka balvas viesu sarakstā. Lai notikušo padarītu vēl sarežģītāku, tas ir bijis nevis pagājušā, bet gan 2005. gada viesu saraksts, un tātad daļa no šiem cilvēkiem jau bija miruši. Visdrīzāk vēstules jau šobrīd atradās adresātu pastkastītē. Es šausmās iztēlojos – kāds no viņiem ver vaļā nelaiķa vīram vai sievai domāto ielūgumu ar tekstu: “Aicinu tevi ar kundzi/kungu kopīgi nosvinēt manu dzimšanas dienu. Andrejs Upīts.”

Dienu pirms lielā notikuma man zvānīja no rokkafejnīcas – esot ieradušies vairāki zeķubiksēs tērpti vīrieši, kuri apgalvojot, ka viņiem šovakar ir jāuzstājas, un atsaucoties uz manu vārdu. Darbinieki izklausījās satraukti – pēc pusstundas sākšoties Fēliksa Ķīgeļa singla “Pasaka” koncerttūres atklāšana, un viņi negribot, lai tas pārvērstos kaut kādā praidā. “Tas nav praidis, tas ir kabarē...” es neveiksmīgi mēģināju paskaidrot. Dzejnieku grupu man izdevās sazvanīt

tikai pēc stundas, bet viņi teica, lai es neuztraucoties – visi jau sen sēžot “Jautrajā lapsā”.

Upīša dzimšanas dienas svinības izvērtās varenas. Prozas karaokē mikrofonu netika izlaists no rokām ne mirkli. Šķita, ka iepriekšējās dienas dzīres “Jautrajā lapsā” kabarē priekšnesumam “Salauzta sirds” bija nākušas tikai par labu, un rezultāts bija patiesi sirsnīgs. Plīša lāčādas pie rokkafejnīcas sienām atgādināja kičīgas nelaimes čupiņas, kas tikko kādam bijušas spiestas atklāt, ka tāda Laimes lāča nemaz nav, un tāpēc no skumjām izlaidušas visu gaisu. Protams, kāds nokavēja, daļa sajauc datumus un neatnāca nemaz, vienā no performancēm nestrādāja videoprojektors un jau pirms pusnakts bija apēsta lielākā daļa instalāciju, bet mēs tāpat bijām apmierināti. Svinības piedzīvoja kulmināciju, kad, tērpies frakā un elegantā

platmalē, ieradās pats gaviļnieks un skaļi izrādīja sašutumu par to, ka bārā nav atļauts pīpēt. Kāda cieņjama literatūras kritiķe tūdaļ piesteidzās piedāvāt viņam savu elektronisko cigareti, un jau pēc mirkļa no Upīša apmierinātās mutes vēlās laukā garaiņi ar ķiršu aromātu. Pēc tam sanākušie viesi nodziedāja viņa mīļāko dziesmu “Sijā auzas, tautumeita” un stājas rindā pēc autogrāfiem un kopīgām fotogrāfijām. Reti tomēr gadās ballītes, kuru galvenais pārsteigums ir jubilāra ierašanās. Drīzāk pārsteigums ir jubilāra ierašanās kaut kad pēc ballītes.

Īstās problēmas sākās pēc tam. Nākamajā rītā saņēmu rūgtuma pilnu īsziņu no Valērija Belokoņa: “Vai tiešām bija žēl ielūguma?” Uzskatīju to par retorisku jautājumu un neko neatbildēju. Izejot uz ielas, ievēroju, ka vairāki pazīstami cilvēki man paiet garām, it kā mani neredzot. Dienu vēlāk saņēmu oficiālu vēstuli no valsts lielākā apgāda vadītājas ar lūgumu sniegt paskaidrojumus,

jo negantāks kļuva pārējo aizvainojums. Visur cauri vijās galvenais jautājums: KĀPĒC NEIELŪDZA MANI? Pēc vairāk nekā pusgada aizgāju līdz draudzenei uz semināru ar nosaukumu “Atskats uz Latvijas simtgades svinībām. Veiksmes stāsts”. Viņa mani pierunāja, sakot, ka pēc tam gaidāms labs bankets – vīns, lasis, kanapē un nēģi, viss tur būšot. Kā pie latviešiem! “Par vienu no simtgades spilgtākajiem pasākumiem izvērsās Andreja Upīša svinības rokkafejnīcā, par ko milzu paldies jāsaka Teterevu fondam...” stāstu iesāka sieviete no Latvijas simtgades biroja, un visi viņai vētraini aplaudēja.

Andreja Upīša memoriālais dzīvoklis Rīgā, Brīvības ielā

kā tika izvēlēti mākslinieki, kuri uzstājās Upīša dzimšanas dienā, un kāpēc tas nebija saskaņots ar viņu. Uzaicinājumu piedalīties neesot saņēmuši vismaz trīs vai četri tiešām labi Latvijas rakstnieki. Žurnāliste no Latvijas godīgākā medija bija uzsākusi diskusiju savā feisbuka kontā, vēloties noskaidrot, kas stāv aiz šīs dzimšanas dienas un kā tieši tika izvēlēti svinību mākslinieki un viesi. Turpinot saraksti ar viņu dienas garumā, es jau biju spējīga

izveidot sarakstu “100 lietas, ko vajadzēja darīt citādi” jeb “100 lietas, ko vareja darīt citādi, ja jums būtu tāda ārzemju pieredze, kāda ir man”. Vairāki cilvēki man piezvanīja personīgi, lai pateiktu, ko uz šo dzimšanas dienu pavisam noteikti nevajadzēja ielūgt, un nākamajā reizē piedāvāja atsūtīt viņiem apskatīt scenāriju un viesu sarakstu. Jo vairāk ziņu par šo notikumu parādījās medijos,

Izejot uz ielas, ievēroju, ka vairāki pazīstami cilvēki man paiet garām, it kā mani neredzot.

jo negantāks kļuva pārējo aizvainojums. Visur cauri vijās galvenais jautājums: KĀPĒC NEIELŪDZA MANI?

Pēc vairāk nekā pusgada aizgāju līdz draudzenei uz semināru ar nosaukumu “Atskats uz Latvijas simtgades svinībām. Veiksmes stāsts”.

Viņa mani pierunāja, sakot, ka pēc tam gaidāms labs bankets – vīns, lasis, kanapē un nēģi, viss tur būšot. Kā pie latviešiem!

“Par vienu no simtgades spilgtākajiem pasākumiem

izvērsās Andreja Upīša svinības rokkafejnīcā, par ko milzu paldies jāsaka Teterevu fondam...” stāstu iesāka sieviete no Latvijas simtgades biroja, un visi viņai vētraini aplaudēja.

Pie baltā galda

TEKSTS **Baiba Petrenko**FOTO **Reinis Oliņš**

Manas attiecības ar patriotismu, savas valsts mīlestību un piederības sajūtu Latvijai veidojās bērnībā deviņdesmitajos gados. Skolā gandrīz katrā literatūras stundā klausījāmies par septiņiem verdzības gadsimtiem, skolotājas acis mirdzēja, bet mēs tikmēr vāji slēpām uzjautrinājumu par eksaltāciju, ar kādu šis temats ikreiz tika pieminēts. Latvijai bija kā mamma – pašsaprotama un mīla, lai kāda tā būtu. Pārāk tuva, lai spētu par to reflektēt. Latvijas jaunība, pārdzīvojumi un laiks pirms mums – neizprotami. Turpmāk iemācījos, ka patriotisma definīcijas, izpausmes un atribūti mēdz būt ļoti atšķirīgi. Tētis

ir patriots, kad skatās hokeju. Brālis piedalās Dziesmusvētkos un labo citiem latviešu valodas gramatiku. Vecāmma ada zeķes ar tautiskiem rakstiem. Tante dzied korī, klases zēni diskutē kā sit krievus, kursa biedrene uztetovē Austras koku un tamlīdzīgi. Mana mamma reiz kādam uz jautājumu par to, kā viņa praktizē latvisko dzīvesziņu, atbildēja – šķiroju atkritumus.

Pirms gada pievērsoties dzīvesveidam, kas pasaulē ir pazīstams kā *zero waste* un nozīmē tiekšanās uz dzīvi bez atkritumiem, es saistīju to ar atbildības sajūtu dēla priekšā. Tas nešķita nekas radikāls, jo vecāku mājās

atkritumu šķirošana bija ierasta parādība, sākot ar brīdi, kad šāds pakalpojums Latvijā parādījās. Protams, dzīve bez atkritumiem nav par to šķirošanu, tieši otrādi – tas ir viens no pēdējiem soļiem. Vispirms nāk patēriņa pārvērtēšana – atteikšanās no nevajadzīgā, izvēlu sabalsošana ar patiesajām vajadzībām un virzība prom no vienreizējas lietošanas priekšmetu kultūras. Tas ir process, kas nenotiek vienas dienas laikā – jo lēnāk un pamatīgāk to veic, jo dziļākas un tālejošākas ir dzīvesveida pārmaiņas. Tas liek pārvērtēt savas attiecības ar lietām, to iegādi un vietu savā dzīvē, citām acīm palūkoties uz priekšmetu funkcijām un savu motivāciju, ienesot tos savā dzīves telpā.

Līdzīgi mainās attiecības ar telpu un laiku. Ja iepriekš manas mājas, valsts un planēta bija abstrakti

jēdzieni, kurus nemēdzu uzlūkot kopsakarībās, tad šobrīd tās šķiet nedalāmas un starp visām var likt vienlīdzības zīmi. Pirms sāku pārvērtēt savu izvēlu ietekmi uz telpu, arī mazāk domāju par laiku – pagāt-

nes ietekmi uz šodienas dzīvi un šodienas ietekmi uz nākotni. Nekad iepriekš dzīvē nebiju īpaši domājusi par nākotni, par to daļu laika nogriezni, kura nav notikusi, kura ir neparedzama un noslēpumaina. Taču sevis turpināšana pēcnācējā nozīmē mana personīgā laika pagarināšanos, tāpēc informācija par nākotnes vides krīzi vairs nav abstrakta zinātniskā fantastika, bet realitāte, kas sagaida manu bērnu. Šobrīd tās ir attieksmes, kuras nav nodalāmas no ikdienišķām izvēlēm.

Kultivējot šo domāšanu, daudz skaidrāk saredzamas pretrunas starp indivīda vai sabiedrības vērtībām un rīcību. Teiksim, mēs mācām bērniem nemest zemē atkritumus, rūpēties par to, lai apkārtējā vide būtu tīra. Taču arī, iemetot atkritumus tiem

paredzētajā tvertnē, tie neizkūp gaisā – tie nonāk tai pašā apkārtējā vidē, kuru mēs vēlamies pasargāt. Jā, tie nonāk vidē īpaši organizētā un kontrolētā veidā, taču tas tikai ierobežo, nevis atceļ to negatīvo ietekmi. Piemēram, mēs mīlam Baltijas jūrmalu, tomēr darām tai pāri, vasarā nejausi noslīcinot dažus simtus plastmasas spainīšu vai saldējuma iepakojumu, kurus itin viegli no pārpildītajiem atkritumu konteineriem vējš ienes ūdenī. Šādus piemērus varētu virknēt bezgalīgi. Iespējams, tie ir simptomātiski kolektīvai nespējai saredzēt kopsakarības, un ir muļķīgi cerēt, ka tas varētu mainīties. Tomēr es ticu, ka indivīdi virza sabiedriskus procesus, ka ilgas pēc piesaistes savas rīcības sekām ir izplatītas plašāk, nekā izskatās, un dažkārt pietrūkst tikai pirmā iedrošinājuma

Mana mamma reiz kādam uz jautājumu par to, kā viņa praktizē latvisko dzīvesziņu, atbildēja – šķiroju atkritumus.

un ceļa rādītāja. Kad vēlējos mazināt savu atkarību no patēriņa, man palīdzēja domubiedri ar zero waste padomiem. Apziņa, ka šie centieni ir kolektīvi, man ir bijusi un turpina būt neatsverama šī procesa sastāvdaļa.

Piesārņojuma problēma ir nosacīti jauna – mēs dzīvojam apstākļos, kuros, paši to negribot, rīkojamies destruktīvi. Dažu gadu desmitu laikā rūpniecības un tirdzniecības attīstība ir aizvedusi mūs tālu no organiskās pasaules, pie kuras paši piederam. Vienmēr brīnos, kad kāds saka: “Man nepatīk daba.” Skaidrs, ka ar to atkarībā no konteksta ir domāta nepatika pret laika pavadišanu ārpus telpām, pret kukaiņiem vai čūskām, pret smiltīm kurpēs, vēju, kas lien aiz apģērba, un tamlīdzīgi, bet šī frāze izklausās apmēram kā “man nepatīk elpot” vai “man nepatīk, ka mana sirds pukst”. Mēs paši esam daba, un nepatika pret dabu izklausās pēc sevis nolieguma. Nedomāju, ka visiem būtu jāpatīk dabai, taču, šķiet, atcerēšanās, ka bez tās

nevaram eksistēt, ir diezgan būtisks mūsu izdzīvošanas pamatprincips. Vides saudzēšana nevar būt tikai bioloģijas entuziastu hobijs. Ja vien mums rūp sava, savu pēcnācēju, savas valsts un planētas izdzīvošana, tam būtu jābūt ikviena dienaskārtībā.

Labās ziņas ir tās, ka dzīvot, minimāli kaitējot videi, ir iespējams un to var savietot ar mūsdienīgu dzīvesveidu. Izpratne par to, kas ir normāls un pieņemams, mainās ātri, īpaši mūsdienās. Lai mēs neatgriezīsimies nezaudētu atlikušo bioloģisko daudzveidību, tīru dzeramo ūdeni, augsnes un gaisa kvalitāti, informētības līmenim vides saglabāšanas jomā ir strauji jāaug. Es par to interesējos, tāpēc uz feisbuka sienas katru dienu lasu neskaitāmas ziņas par ekoloģiju,

taču būtu naivi domāt, ka līdzīgi informēta ir lielākā sabiedrības daļa. Neilgi pēc tam, kad ziņu portāls "Tvnet" publicēja sižetu, kurā stāstīju par atkritumu samazināšanas principiem, gan pazīstami, gan nepazīstami cilvēki man apliecināja, ka par to līdz šim nav aizdomājušies. Vēl nesen es arī domāju, ka vienīgais, ko varu darīt, ir bezspēcīgi noraudzīties piesārņojuma statistikā, ka vidi var saudzēt tikai likumdošanas izmaiņas un lielāka atbildība no ražotājiem, nevis individuāls patērētājs, taču šobrīd zinu, ka, ievērojot patēriņa samazināšanas, otrreizējās izmantošanas un atkritumu šķirošanas principus, nepārstrādājamu atkritumu daudzumu var samazināt līdz vienam spainim gadā. Sabiedrības interese par atbildīgu un ilgtspējīgu patēriņu pieaug, un līdz ar to – iedvesmojošas iniciatīvas tā veicināšanai. Formula, kas manā pieredzē strādā vislabāk, ir ekoloģisku inovāciju un vecmāmiņu metožu apvienojums.

Vides saudzēšana nevar būt tikai bioloģijas entuziastu hobijs. Ja vien mums rūp sava, savu pēcnācēju, savas valsts un planētas izdzīvošana, tam būtu jābūt ikviena dienaskārtībā.

Svētki ir piemērots laiks, kurā trenēt savas rīcības un vērtību saskaņu – Ziemassvētkos priekšplānā nolikt cilvēkus, nevis patēriņu, nosvinēt Jāņus, neatstājot aiz sevis upmalā pārpildītas atkritumu tvertnes. Īpaši tas attiecas uz valsts svētkiem, kuros mēs svinam savu zemi, tās neatkarību un brīvību, tās mežus, upes, jūrmalu. Veidi, kādos sabalsot savu rīcību ar vērtībām, ir triviāli, ikdienišķi un piezemēti. Tas nozīmē rotāt māju ar dabā, nevis lielveikalā atrodamiem rotājumiem. Tas nozīmē svinīgo kleitu svētku pusdienām nopirkt lietotu apģērbu veikalā, ciemos braukt ar vilcienu, nevis auto, bet cienastu pagatavot pašam, nevis nopirkt jau gatavu un iesaiņotu plastmasā. Viena no svarīgākajām

mācībām, ko esmu guvusi savā atkritumu samazināšanas pieredzē, ir tā, ka ikdienišķa rīcība, lai cik nebūtiska tā šķiet, aizņem būtisku mūsu dzīves daļu, tāpēc ir svarīgi būt par to atbildīgam un sabalsot ar rūpēm par to, kas mums ir dārgs.

Tajā, kā es milu Latviju, patriotismam vai nacionālismam ir otršķirīga loma, lai gan novērtēju privilēģiju dzīvot neatkarīgā valstī un jūtu kultūrvēsturisku piederību pie savas nācijas. Taču daudz, daudz stiprākas jūtas man ir pret šo zemi, šo mazo iekostās maizes šķēles formas pleķīti uz planētas Zeme. Vēlos, lai mans dēls piedzīvo to, kas Latviju padara īpašu, – tīras, daudzveidīgas pludmales, neizcirstus mežus, kuros dzied tūkstošiem dažādu putnu, pļavas, kurās dzīvo tūkstošiem kukaiņu, mainīgus gadalaikus, kurā katram ir sava smarža un sajūta. Es nezinu, vai mani vides saudzēšanas pūliņi spēs to nodrošināt, visdrīzāk ne – ja tie nekļūs kolektīvi. Taču tas vismaz ir veids, kādā dzīvot, sabalsojot savu rīcību ar vērtībām.

